

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра богослов'я

Магістерська робота

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ГРІХА У ПРАЦЯХ
ІВАНА ПАВЛА ІІ

Студент 6-го курсу: Орест Апостолук

Науковий керівник: о. Олег Кіндій

доктор патристичного богослов'я

Рецензент: с. Йосафата Дробик

доктор морального богослов'я

Львів 2022

Апостолюк О.О. Шляхи подолання екологічного гріха у працях Івана Павла II: Магістерська робота: (041 «Богослов'я») / О.О. Апостолюк / Український Католицький Університет. Кафедра богослов'я; Наук. кер: о. д-р. Кіндій О. – Львів: УКУ, 2021. – 68 с.

Анотація. У магістерській роботі був проаналізований розвиток соціального католицького вчення, який тривав від понтифікату Папи Лева XIII до понтифікату св. Папи Івана Павла II. Також було описане соціальне вчення Католицької Церкви у сфері захисту довкілля та історія його розвитку в цьому самому часовому періоді. Був досліджений вклад Папи Івана Павла II у соціальне вчення Католицької Церкви. У цій праці було описане його вчення про соціальний гріх, а зокрема його науку про *екологічний гріх*. Крім цього було синтезовано вчення Папи Івана Павла II щодо подолання гріха. Було досліджене вчення Понтифіка про екологічне навернення як спосіб подолання екологічного гріха. Були досліджені два виміри подолання екологічного гріха у працях Папи: індивідуальний та суспільний.

Ключові слова: соціальне вчення Католицької Церкви, соціальне католицьке вчення, Іван Павло II, соціальний гріх, екологічний гріх, подолання екологічного гріха.

Abstract. The master's thesis deals with the development of social Catholic teaching, which evolved from the pontificate of Pope Leo XIII to the pontificate of St. Pope John Paul II. The thesis described the social doctrine of the Catholic Church in the field of environmental protection and the history of its development in the same time period. The contribution of Pope John Paul II to the social teachings of the Catholic Church was researched, and his teachings on social sin were given special attention. The contribution of the Pontiff to the formation of the concept of "environmental sin" was studied. The teaching of Pope John Paul II on overcoming sin was synthesized. The pontiff's teaching on ecological conversion as a way of

overcoming ecological sin was researched. Two dimensions of overcoming environmental sin (individual and public) in the Pope's writings have been explored.

Keywords: social doctrine of the Catholic Church, social catholic doctrine, John Paul II, social sin, ecological sin, overcoming ecological sin.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРИРОДИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОД ВІД ПОНТИФІКАТУ ПАПИ ЛЬВА XIII ДО ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II.....	10
1.1. Соціальне вчення Католицької Церкви та її розвиток в період від понтифікату папи Льва XIII до папи Івана Павла II.....	10
1.2. Соціальне вчення Католицької Церкви у сфері захисту довкілля та історія його розвитку в період від понтифікату папи Льва XIII до папи Івана Павла II.....	18
РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОЛОГІЧНИЙ ГРІХ» У ПРАЦЯХ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II	28
2.1. Вклад Папи Івана Павла II у соціальне вчення Католицької Церкви.....	28
2.2. Папа Івана Павло II про соціальний гріх.....	34
2.3. Вклад Івана Павла II у формування поняття <i>екологічний гріх</i>	38
РОЗДІЛ III СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ГРІХА У ПРАЦЯХ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II	45
3.1. Подолання гріха у працях св. Івана Павла II	45
3.2. Екологічне навернення як індивідуальний вимір подолання екологічного гріха.....	49
3.3. Суспільний вимір подолання екологічного гріха у працях Івана Павла II	54
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	67

ВСТУП

Сьогодні перед людством стоять безліч викликів, зокрема пандемія, війни, соціальна несправедливість, знищення навколишнього природного середовища, які є наслідками невпорядкованого, негармонійного життя на землі. Деякі з цих проблем тісно пов'язані з екологією. Тому для того, щоб їх вирішити, потрібно зосередити свою увагу на їх причині. З точки зору сучасного соціального вчення Католицької Церкви, причиною проблем, пов'язаних зі знищенням навколишнього середовища, є екологічний гріх, який полягає у відверненні людини від закладеного Богом порядку та сваволі щодо всього створеного світу.

Екологічні проблеми потребують не тільки прагматичного вирішення. Для християн також мало б бути важливим зрозуміти причини такого погіршення стану довкілля. Після цього слід переосмислити власну відповідальність за такий стан речей та робити конкретні дії для зміни ставлення до природи, які в свою чергу виявляться в конкретних діях назовні. Вирішення цієї проблеми знаходиться найперше у духовному, тобто світоглядному вимірі. Одним із джерел пізнання правди про себе та навколишню дійсність є вчення Церкви.

У цій роботі я хочу зосередити свою увагу на пошуку шляхів подолання екологічного гріха, сформульованих у працях святого Івана Павла II. Він був одним з перших серед Римських понтифіків, хто розпочав систематично розвивати соціальне вчення Католицької Церкви щодо питань захисту навколишнього середовища. Саме в працях Івана Павла II можна поглибити знання про те, що є причиною сучасних екологічних проблем та як із ними справитися.

Актуальність теми полягає в тому, що питання збереження довкілля в Католицькій Церкві перебуває на стадії активного розвитку і потребує більшого дослідження, що сприяло б до реальних дій: внутрішньої переміни і зовнішніх дій (молитви за збереження довкілля, катехизації про важливість дбання за створіння, зменшення споживацтва, захланності, проведення екологічних акцій тощо). Екобогословська думка святого Івана Павла II є добрим джерелом для

підвищення екологічної свідомості християн, які покликані піклуватися про Богом сотворений світ і прагнути подолати причини та наслідки екологічного гріха.

Багато науковців досліджували вчення Папи Івана Павла II. Відомими польськими дослідниками є: М. Пізборська, Р. Куліговський, А. Дишлевська, Б. Дрождж, М. Вільк, Я. Галярович, Б. Мернік та ін. Іншими зарубіжними науковцями, які аналізували праці Івана Павла II є Д. Зімон, Л. А. Сілекія, С., Д. Вайгель, Д. О. Браєн, К. Бернштайн, М. Політі, Ю. Майка, Т. Шульц, Вайгель, Т. Массаро, Каррен, Дж. Бенсі та ін. Українськими дослідниками праць понтифіка є: С. Присухін, О. Красюк, А. Юраш та ін.

В цій праці буду аналізувати конкретні настанови Івана Павла II щодо вирішення проблем збереження навколишнього середовища, а також буду переосмислювати і синтезувати вчення цього папи щодо свободи людини та її пошуку істини у світлі вирішення вищевказаних проблем.

У цій роботі я буду вживати терміни *захист навколишнього середовища*, *екологічний захист*, *захист природи*, *захист довкілля* в широкому розумінні. Тобто цей захист стосуватиметься не лише зовнішнього до людини середовища, а й включатиме поняття *екології людини*, про який буду писати у III розділі цього дослідження.

Об'єктом дослідження є офіційні документи Івана Павла II написані в період його понтифікату.

Предметом цієї праці є поняття *екологічного гріха* у офіційних документах Івана Павла II.

Метою дослідження є представлення вчення святого Івана Павла II щодо поняття екологічного гріха та шляхів його подолання.

Для досягнення поставленої мети слід виконати наступні завдання:

1. Описати соціальне вчення Католицької Церкви в період від понтифікату папи Льва XIII до папи Івана Павла II.

2. Окремо дослідити соціальну доктрину Церкви щодо питань захисту довкілля в період від понтифікату папи Льва XIII до папи Івана Павла II.
3. Представити внесок папи Івана Павла II у соціальну доктрину Церкви.
4. Дослідити вчення понтифіка Івана Павла II про соціальний гріх.
5. Дослідити, що таке екологічний гріх та його причини у працях папи Івана Павла II.
6. Проаналізувати вчення Івана Павла II щодо подолання гріха.
7. Дослідити шляхи подолання екологічного гріха згідно праць папи Івана Павла II на двох рівнях: індивідуальному та суспільному.

У цій праці буду використовувати наступні дослідницькі методи: дослідження праць святого Івана Павла II, виокремлення екобогословських ідей і концепцій, аналіз і систематизація цього матеріалу і синтез цілісного екобогословського вчення.

В україномовній літературі майже немає ґрунтовних досліджень, які б стосувалися поняття екологічного гріха і відповідно шляхів його подолання. В англomовній літературі так сама немає досить багато напрацювань, які б стосувалися екобогослов'я Івана Павла II. Власне в цьому полягає новизна дослідження. Отож, ця праця буде корисною для україномовних християн-католиків (як духовенства, так і мирян), а також для всіх людей, які хочуть зрозуміти у чому полягає суть екологічного гріха та яким чином можна його подолати.

Межами дослідження є папське соціальне вчення Католицької Церкви згідно видання Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015). Львів 2020.; праці Івана Павла II, які стосуються захисту навколишнього середовища та критичні твори щодо вищенаписаних джерел.

Це дослідження складається з трьох розділів, вступу, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі буду вводити у контекст соціальної доктрини Католицької Церкви. Для цього розгляну терміни *соціальна думка*, *соціальне вчення* та *соціальна доктрина* Католицької Церкви. Потім буду розглядати питання захисту природи у контексті соціального вчення Католицької Церкви в період від понтифікату папи Льва XIII до папи Івана Павла II.

Другий розділ буде присвячений розгляду поняття *екологічний гріх* у працях папи Івана Павла II. Для розкриття цього поняття спочатку досліджу вклад Івана Павла II у соціальне вчення Церкви. Потім представлю вчення св. Івана Павла II про соціальний гріх, оскільки воно безпосередньо стосується і передує поняттю *екологічного гріха*. На завершення досліджу вклад вищевказаного понтифіка у розвиток поняття *екологічний гріх* та опишу це поняття згідно з працями Івана Павла II, католицьких богословів та Катехизму Католицької Церкви.

У третьому розділі цієї праці буде завершено розкриття обраної теми. Для цього буде досліджено способи подолання гріха загалом у працях Івана Павла II. Після цього буде виокремлено з вчення цього понтифіка вчення про подолання екологічного гріха на індивідуальному та суспільному рівнях

РОЗДІЛ І.

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРИРОДИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРІОД ВІД ПОНТИФІКАТУ ПАПИ ЛЬВА ХІІІ ДО ПАПИ ІВАНА ПАВЛА ІІ

В цьому розділі я буду аналізувати етап розвитку соціального католицького вчення, який займав період від понтифікату папи Льва ХІІІ до понтифікату св. папи Івана Павла ІІ. А також опишу соціальне вчення Католицької Церкви у сфері захисту довкілля та історію його розвитку в цьому самому часовому періоді.

1.1. Соціальне вчення Католицької Церкви та її розвиток в період від понтифікату папи Льва ХІІІ до папи Івана Павла ІІ

Церква – не осторонь різних актуальних питань людства. До цих питань також відноситься збереження довкілля. Ділянка богослов'я, в якому Католицька Церква про це говорить є моральне вчення Церкви, а точніше – соціальне вчення Католицької Церкви. Дійсно вчення Церкви повинне завжди доповнювати суспільні науки, оскільки вони самі по собі є недосконалими¹.

Для того, щоб не мати проблем з розумінням термінів варто розділити поняття *соціальна думка*, *соціальне вчення* та *соціальна доктрина* Католицької Церкви. Найширшим є поняття *соціальної думки*. *Соціальна думка Католицької Церкви* – це всеохопний термін, який позначає будь-яке вираження ідей щодо ведення стосунків між людьми, а особливо ідей, що стосуються універсальної системи відносин, якою є суспільство. Згідно з цим використанням, *католицька соціальна думка* включає не тільки офіційне вчення Церкви, що впливає на

---

¹ Див. Мирфи Н. – Элліс Дж. *О нравственно природе вселенной: Богословие, космология и этика*. Москва 2004, 136.

організацію суспільства, але й усі соціальні ідеї, які можна віднести до католицького натхнення, незалежно від того, чи ці ідеї викладаються офіційно чи є свідченнями соціальних інституцій та популярних традицій певного періоду історії².

З визначеннями *соціальне вчення* та *соціальна доктрина* Церкви трохи складніше. Не досить обізаному читачеві може видатися, що ці поняття відрізняються між собою. Але насправді – вони синонімічні, адже слово *доктрина* означає (з лат.) – «вчення». Це можемо побачити на прикладі офіційного джерела Церкви, *Компендіуму соціальної доктрини Церкви*³, в якому є посилання на визначення з енцикліки Івана Павла II *Sollicitudo rei socialis* і вжито слово *doctrina*. В енцикліці сказано, що *соціальна доктрина Церкви* – це самостійна категорія, яка є

точним формулюванням результатів ретельний роздумів про складну реальність людського існування в суспільстві та в міжнародному контексті у світлі віри й Передання Церкви. Її основна мета – пояснити цю реальність, дослідивши її відповідність чи невідповідність рядкам євангельського вчення про людину та про її покликання, - покликання, яке одночасно є земним і трансцендентним; тому її метою є курування християнською поведінкою⁴.

Є науковці, які все ж розділяють поняття *соціальне вчення* та *соціальна доктрина* Церкви. Одна із них – Оксана Альошина⁵, яка вважає, що деколи ці поняття ототожнюють, але все ж вони різні за змістом. На думку науковиці, *соціальне вчення* стосується всього вчення Церкви, а *соціальна доктрина* лише конкретно офіційних документів Церкви⁶. Але у цій роботі я буду приймати ці поняття за тотожні.

---

2 Див. *Social Thought, Catholic* // www.encyclopedia.com (02.02.2021).

3 Цей же Компендіум російською називається «Компендиум социального учение Церкви», тобто дослівно можна перекласти «Компендіум соціального вчення Церкви» і означає те саме.

4 Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 41.

5 Кандидат історичних наук, доцент кафедри релігієзнавства Національного університету «Острозька академія».

6 Див. Альошина О. *Соціальна доктрина Католицької Церкви* // *Наукові записки Острозької академії*. Серія «Історичне релігієзнавство», Випуск 8. Острог 2013, 9.

Нижче буде коротко описано історію соціального вчення Церкви. Енцикліку *Rerum novarum* називають першою соціальною енциклікою, тобто першою соціальною доктриною Церкви, незважаючи на те, що папа Лев XIII жодного разу у своєму документі не говорить про це поняття. Але папа Пій XII в енцикліці *Quadragesimo anno* вживає словосполучення *соціальна доктрина* саме у контексті енцикліки Лева XIII⁷.

Звичайно, що й до того, впродовж усієї історії Церкви, соціальні питання займали чільне місце у її вченні та діяльності. Вчення про суспільство міститься у Святому Письмі, у творах Отців Церкви та Вчителів Середньовіччя⁸. На думку А. М. Банджо, наприкінці XIX ст. відбулося не народження соціальної доктрини Церкви, а її пристосування до нових реалій⁹. П. де Лоб'є, досліджуючи соціальну доктрину Церкви, окреслює три етапи її розвитку:

1. Пастирський – у добу Отців Церкви й перших Вселенських соборів.
2. Науковий – у період схоластики.
3. Синтетичний – починаючи з енцикліки *Rerum novarum* папи Лева XIII¹⁰.

Саме третій етап, згідно П. де Лоб'є, я буду розглядати у цій роботі. У цьому розділі будуть розглянуті такі документи: *Rerum novarum*, *Quadragesimo anno*, *Радіозвернення Пія XII*, *Mater et magistra*, *Pacem in terris*, *Populorum Progressio*, *Octogesima Adveniens*. Кожний соціальний документ Церкви цього періоду є відповіддю Церкви на групу подій або соціальні проблеми, які вимагають уваги від політичних та релігійних лідерів цього конкретного часу в історії¹¹.

Rerum novarum (1891). Історичний контекст енцикліки дуже влучно висловив о. Б. Прах під час наукового семінару присвяченому 125-річчю написання *Rerum novarum*:

---

7 Див. Пій XI. Енцикліка *Quadragesimo anno* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 9.

8 Див. Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008, 87.

9 Див. Бадджо А. *Християнське соціальне вчення: ідентичність та методологія* // *Соціальна доктрина церкви: збірник статей*. Львів 1998, 52.

10 Див. Лоб'є П. *Три града: Соціальное учение христианства* / Санкт-Петербург 2001, 51.

11 Див. Massaro T. *Living justice: Catholic social teaching in action*. Plymouth 2012, 47.

Напередодні оприлюднення тексту енцикліки, існуючі політичні течії погоджувалися в тому, що Церкву необхідно відділити від держави. Бо раніше Церква гадала, що не існує в політиці, а що політичні утворення існують в ній. Це створило простір для соціальної доктрини Церкви¹².

Причиною появи енцикліки було нужденне становище робітників та нещадне експлуатування капіталістами, внаслідок чого невдоволення робітників наростало. «Ріст в силі пролетаріату і неуступчивість буржуазії створювали реальну загрозу кривавих революцій і громадянських воєн»¹³ – зауважив львівський колекціонер та соціально-культурний діяч Іван Гречко. Саме для виправлення цієї складної ситуації папа Лев XIII видав свою енцикліку. Метою написання *Rerum novarum* було відновлення порядку та влади, виключаючи класову боротьбу та робітничу войовничість¹⁴. «Цікаво, соціальний напрямок, описаний в енцикліці до того часу не був розвинений в Католицькій Церкві і він спричинив своєрідний вибух досліджень і напрацювань серед священників, єпископів і мирян»¹⁵, – пояснив експерт Анатолій Бабинський. Навіть митрополит Андрей Шептицький, натхненний цією енциклікою, написав своє пастирське послання *О kwestії соціальной*.

Для досягнення своєї мети папа Лев XIII у *Rerum novarum* ґрунтується на таких принципах, як: гідність людини, справедливість, солідарність та спільне благо. А тому понтифік відповідно до викликів часу пише про наступне: засудження соціалізму¹⁶, природність приватної власності¹⁷, роль держави в робітничих питаннях¹⁸, вирішення класових ворожнеч за допомогою об'єднань в

---

12 Ректор УКУ: «Слово Папи Лева XIII в «*Rerum Novarum*», написане 125 років тому, є сильним і сьогодні» // ucu.edu.ua (10.02.21).

13 Див. Гречко І. Енцикліка «*Рерум новарум*» і відегуки в Галичині // patriarkhat.org.ua (10.02.21).

14 Див. O'Brien D. - Shannon T. *Catholic social thought: the documentary heritage*. Maryknoll 2010, 13.

15 Див. Енцикліка «*Рерум новарум*» і відегуки в Галичині // patriarkhat.org.ua (10.02.21).

16 Див. Лев XIII. *Rerum novarum* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 3-5; Лев XIII. *Rerum novarum*, 12

17 Див. Лев XIII. *Rerum novarum*, 6-9.

18 Див. там само, 25-35.

профспілки¹⁹. «Соціальні енцикліки Льва XIII дали поштовх появі нової ідеології – християнської демократії»²⁰.

Quadragesimo anno (1931). Після Першої світової війни, в часі коли економіка Західної Європи була в занепаді, Церква в енцикліці *Quadragesimo anno* папи Пія XI запропонувала надійну альтернативу невдалому капіталізму та страшному соціалізму²¹. Пій XI ввів нове визначення в офіційне соціальне вчення Католицької Церкви – *соціальна справедливість* – до нього ніхто в офіційних документах Церкви не вживав цей термін²².

Як пише сам папа Пій XI, метою *Quadragesimo anno* є внесення доповнень до енцикліки *Rerum novarum*, бо серед католиків виникали суперечки щодо її тлумачення, і також потреба цих доповнень зумовлена новими викликами часу²³. Папа підтвердив, що характер приватної власності походить з природного права. Понтифік вказав, що праця не є товаром, а виявом особистості. Праця має як індивідуальний (особиста користь), так і соціальний характер (користь сім'ї та суспільству), тому при її нарахуванні потрібно враховувати, що робітник має утримувати свою сім'ю. Двома головними твердженнями *Quadragesimo anno* є: 1) найвищою метою будь-якої економічної діяльності має бути соціальна справедливість та дієва соціальна любов; 2) потрібно прикладати усіх зусиль для того, щоб внутрішньодержавна та міжнародна влада стали так організованими, щоб досягати спільного блага згідно з вимогами справедливості²⁴. Ці твердження є початковими у розвитку принципу субсидіарності.

Радіозвернення Пія XII (1941). В часу Другої світової війни Католицька Церква наново отримала престиж, оскільки папа Пій XII почав підтримувати

---

19 Див. Лев XIII. *Rerum novarum*, 36-44.

20 Див. Генік М. *Проблема миру в католицькій суспільній доктрині* // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. Івано-Франківськ 2016, 9.

21 Див. O'Brien D. - Shannon T. *Catholic social thought: the documentary heritage*, 40.

22 Див. Benestad B. *Church, state and society: an introduction to Catholic social doctrine*. Washington 2011, 88.

23 Див. Пій XI. Енцикліка *Quadragesimo anno* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 40.

24 Див. Пій XI. Енцикліка *Quadragesimo anno*, 135-149.

нове утвердження демократичних політичних структур. Католицька антикомуністична політика відповідала більшості західних урядів²⁵. Радіозвернення вийшло у світ на свято П'ятидесятниці 1941 року у 50-ту річницю енцикліки *Rerum novarum*. Папа Пій XII пригадав, що *Rerum novarum* – «фундаментальна соціальна енцикліка», плоди якої суспільство збирає досі. У цьому радіозверненні понтифік Пій XII звертає також увагу на те, що права людей мають підпорядковуватися обов'язкам або божественному закону²⁶.

Mater et magistra (1961). Папа Іван XXIII написав свої соціальні енцикліки після подій II Світової війни, яка спричинила великі зміни в суспільстві. Є дві характерні особливості вчення цього понтифіка. По-перше, він звертав більше уваги на соціалізації – збільшенні мережі відносин між людьми, внаслідок чого справедливість стає ще більш значущою. По-друге, папа зазначив, що держава повинна більше дбати за «досягнення власністю своїх соціальних функцій»²⁷.

У енцикліці *Mater et magistra* Іван XXIII багато пише про вимоги справедливості у стосунках між сільськогосподарськими та промисловими підприємцями, між розвиненими та менш розвиненими економічними регіонами та країнами. Для дотримання вимоги справедливості необхідно, щоб у таких стосунках завжди виконувався принцип солідарності та не забувати, що все виробництво має скеровуватися на досягнення спільного блага²⁸.

Pacem in terris (1963). В цей час у світі загострювалися різні конфлікти. Церква в особі папи Івана XXIII виконувала посередницькі функції для утвердження миру в подіях Карибської кризи 1962 року. Це стало поштовхом до написання енцикліки *Pacem in terris* про справжній мир, адже видно було, що міжнародний мир був недосконалим. Мир в енцикліці трактувався з погляду на

---

25 Див. O'Brien D. - Shannon T. *Catholic social thought: the documentary heritage*, 13.

26 Див. Benestad B. *Church, state and society: an introduction to Catholic social doctrine*, 86.

27 Див. O'Brien D. - Shannon T. *Catholic social thought: the documentary heritage*, 13.

28 Див. Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020, 110-196.

права і свободи людини, як наслідок її гідності²⁹. *Pacem in terris* – остання енцикліка Римського єпископа Івана XXIII, яка припадає на початок II Ватиканського собору. У цій енцикліці можна виділити чотири основні теми:

- 1) права, що належать кожній людині;
- 2) співвідношення між владою та совістю;
- 3) роззброєння;
- 4) розвиток загального блага³⁰.

Отож, Іван XXIII подає перелік людських прав, серед яких наголошує на праві на свободу у пошуках істини та висловленні власної думки, праві вільно вибирати стан свого життя, праві на працю, праві на вільну ініціативу в економіці, праві на свободу зібрань та об'єднань, праві на еміграцію та імміграцію³¹. Через такий чіткий перелік прав людини з боку Церкви *Pacem in terris* отримала неофіційну назву – *католицький статут прав людини*³². Папа Іван XXIII, описуючи Божий лад, доходять до того, що суспільство походить від самого Бога, а світська влада причетна до самої Божої влади.³³ Понтифік продовжує заклик до зупинення гонитви озброєнь, адже воно набрало форми вдосконалення ядерного озброєння, що зовсім не сумісне з поняттям справедливої війни³⁴.

Populorum Progressio (1967). Діяльність папи Павла VI схожа до діяльності його попередника. Вона була спрямована на нову соціальну політику. Якщо до II Ватиканського собору Церква акцентувалась більше на суто соціальних проблемах, будучи лише трохи дотичною до політичної сфери, то після Собору політичні питання стали більшою сферою зацікавленості Церкви³⁵.

---

29 Див. Іван XXIII та Іван Павло II це – *nani mury* // oranta.org (16.02.21).

30 Див. O'Brien D. - Shannon T. *Catholic social thought: the documentary heritage*, 13.

31 Див. Іван XXIII. Енцикліка *Pacem in terris* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 73-81.

32 Див. Massaro T. *Living justice: Catholic social teaching in action*. Plymouth 2012, 47.

33 Див. Іван XXIII. Енцикліка *Pacem in terris*, 26-27.

34 Див. там само, 30.

35 Див. Євдокимова Т. *Християнське соціальне вчення: діалог з сучасним світом* // Українське релігієзнавство № 15 2000, 13-22 [PDF].

Populorum Progressio була написана як відповідь на назриваючі соціальні заворушення 1968 року, які були спричинені культурною революцією західної цивілізації та «теологією визволення» в Латинській Америці. Найочевидніший постулат із *Populorum Progressio*: поступ не є плодом змагань суперечностей і «заперечення заперечення»³⁶.

У енцикліці Павла VI *Populorum progressio* «засуджувалася експлуатація людини, надмірне багатство, були вміщені вимоги щодо необхідності серйозних соціальних реформ, допускалися революційні виступи проти явної і тривалої тиранії, котра посягає на основні права людини»³⁷. Ця енцикліка розпочала тему цілісного людського поступу в католицькому соціальному вченні³⁸.

Octogesima Adveniens (1971). Апостольський лист написаний у 80-ту річницю *Rerum Novarum* та 10-ту річницю *Mater et Magistra* була адресована напряму католикам, закликаючи їх більш серйозно включати нове почуття християнської відповідальності у світі у всі сфери свого життя³⁹. «Отож нехай кожен спитає себе, що вже зробив і що має ще зробити»⁴⁰ – заохочує нас понтифік.

Папа Павло VI у Апостольському посланні *Octogesima Adveniens* закликає всіх християн до дії, зокрема понтифік закликає у міру зростання інформованості та освіченості людей до відповідного прагнення до рівності та залучення у житті суспільства. Тобто Римський Архиєрей наголошує, що зростання інформованості та освіченості, крім того, що веде до обізнаності зі своїми правами, повинно також сприяти взаємозв'язку між людьми. Цей взаємозв'язок потребує визнання своїх обов'язків та відповідальності до інших⁴¹. Крім того,

---

36 Див. Желєзний Р. *Цей день в історії католицької церкви: Папа Павло VI видав енцикліку «Populorum progressio»* kmc.media (15.04.21).

37 Євдокимова Т. *Християнське соціальне вчення: діалог з сучасним світом* // Українське релігієзнавство № 15 2000, 14 [PDF].

38 Див. *Populorum Progressio 50 Years On* // social-spirituality.net (15.04.21).

39 Див. O'Brien D. - Shannon T. *Catholic social thought: the documentary heritage*, 263.

40 Павло VI. Апостольське послання *Octogesima Adveniens* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 22.

41 Див. там само.

папа Павла VI у цьому листі висвітлює такі теми: урбанізація (ОА⁴², 8-12), роль жінки (ОА, 13), дискримінація (ОА, 16), право на еміграцію (ОА, 17), соціальні комунікації (ОА, 20) і навколишнє середовище (ОА, 21). Документ папи Павла VI продовжує напрям заданий у *Populorum progressio*, але також скоригований на найактуальніші тогочасні проблеми.

1.2. Соціальне вчення Католицької Церкви у сфері захисту довкілля та історія його розвитку в період від понтифікату папи Льва XIII до папи Івана Павла II

Єзуїт Фред Каммер у своїй статті «Католицька соціальна думка та довкілля» висловив думку, що сучасна екологічна свідомість в Церкві отримала потужний запуск з послання папи Івана Павла II «Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням» з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 1990 року та з тогочасних єпископських конференцій⁴³. Я ж хочу показати, що цьому передувало багато праць та документів Церкви, починаючи від *Rerum novarum* папи Лева XXIII.

Слід зазначити, що соціальне вчення Церкви про довкілля має корені у Святому Письмі. Крім того, в інші часи філософи та теологи не опускали теми відношення людини до світу, але це не є темою цього дослідження. В цьому підрозділі я буду описувати та аналізувати, що саме в досліджуваних документах безпосередньо написано про охорону довкілля, а що впливає опосередковано.

Фред Каммер вважає, що безпосереднє звернення до проблем екології серед досліджуваних мною документів Церкви можна знайти аж у енцикліці *Octogesima Adveniens* Папи Павла IV⁴⁴. Тому Томас Массаро у своїй праці *Living*

---

42 *Octogesima Adveniens*.

43 Див. Kammer F. *Catholic Social Thought and the Environment* // www.loyno.edu (09.04.21).

44 Див. Павло VI. Апостольське послання *Octogesima Adveniens*, 21-22.

*justice*⁴⁵ зазначає, що тема екологічної справедливості вкрай рідко представлена в папських документах і відповідно існує ймовірність того, що в майбутньому соціальне вчення Церкви почне розвивати цю тему⁴⁶. Наталі Петришин натомість розглядає енцикліку *Mater et Magistra*, як таку, що розкриває тему стосунків природи та людини. Проте, насправді, починаючи з енцикліки *Rerum novarum*, можна опосередковано відслідковувати вчення, що стосується навколишнього середовища. Люсія А. Сілекія підтверджує, що екологічні принципи опираються на загальносоціальні, які представлені в енцикліці Лева XXIII *Rerum novarum*⁴⁷.

Rerum novarum. Загалом, ця енцикліка була відповіддю на проблеми робітників Європи, які виникли у зв'язку з Індустріальною Революцією. Проте, є аспекти цієї енцикліки, які мають безпосереднє відношення до більш конкретних екологічних проблем⁴⁸. Хоча папа Лев XIII конкретно не писав про соціальну справедливість щодо природи і навколишнього до людини творіння, все ж можна привести аналогію. Таким чином, Клаус Міхаель Маєр-Абіх сказав, що соціальна відповідальність за природу не далеко відрізняється від соціальної відповідальності за людський капітал: «Безправ'я робітників не поступається безправ'ю природного спільносвіту»⁴⁹.

Люсія А. Сілекія у цій енцикліці помітила наступну важливу для розвитку екологічного соціального вчення річ: в ній йдеться про те, що розум, інтелект людини, робить її вищою над всім створінням і, внаслідок цього, людина має вищі потреби за людські, зокрема посідати землю у власність. Тобто тут

---

45 Книга написана в 2012 р., тобто до виходу першої екологічної енцикліки Папи Франциска *Laudato Si*.

46 Див. Massaro T. *Living justice: Catholic social teaching in action*. Plymouth 2012, 165.

47 Див. Lucia A. *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching: Ecological Guidance for the 21st Century*, The Catholic University of America 2004, 680 [PDF].

48 Див. Lucia, *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching*, 681.

49 Автор розуміє під спільносвітом не функціональний прагматичний (підручний) світ, що його використовують як ресурс або засіб, а світ, в якому людина живе разом з іншими Божими творіннями, які разом з нею належить до цілісності природи. а тому мають свою власну цінність і власну гідність. (Маєр-Абіх К. *Повстання на захист природи: від довкілля до спільносвіту*, Київ 2004, 176.

дослідниця виділяє тему вищості людини над іншим створінням, що буде формувати наступні дискусії щодо взаємозв'язку людини та світу⁵⁰.

Іншою характеристикою, яку зауважила Люсія А. Сілекія, є напруга між приватною власністю і спільним благом, що є важливою темою екологічних дебатів⁵¹. Дійсно з однієї сторони папа Лев XIII говорить, що приватна власність є природною для людини і що це справедливо, коли вона користується плодами своєї праці, а з другої сторони, понтифік вчить, що земля «служить для добра всіх, адже немає такої людини, яка б не користалася з плодів землі»⁵². Тобто звідси можна почерпнути важливу річ щодо того, як ставитися до природних ресурсів: маючи у власності певні ресурси, потрібно пам'ятати, що вони дані від Бога для всіх людей.

Quadragesimo anno (1931 р.). Дослідники мало описують того, що стосується екологічного вчення у цій енцикліці Пій XI. Люсія А. Сілекія вважає, що єпископ Риму Пій XI повторює твердження з *Rerum novarum* про приватну власність та спільне благо⁵³. Проте я зауважив, що папа писав у енцикліці про взаємозв'язок економічного ладу і морального устрою. Папа Пій XI ствердив, що завдяки розуму людина може побачити з самої природи речей, яка є мета Творця, в тому числі щодо того, що стосується економічного устрою⁵⁴. Тут я вбачаю таку основу для економічного порядку, який би не шкодив наступним поколінням та спільному благу – природі. Крім того, у 127 пункті Римський Архиєрей подає принцип для будь-якої суспільної і в тому числі, на мою думку, екологічної зміни: всім змінам «повинно передувати внутрішнє оновлення християнського духу»⁵⁵.

---

50 Див. Lucia, *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching*, 681; Пор. Лев XIII. *Rerum novarum* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 5.

51 Див. Lucia, *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching*, 682.

52 Лев XIII. *Rerum novarum*, 7.

53 Див. Lucia, *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching*, 682.

54 Див. Пій XI. Енцикліка *Quadragesimo anno*, 42.

55 Там само, 127.

Mater et magistra (1961). Петришин Н. вважає, що Римський Архієрей Іван XXIII у своїй енцикліці *Mater et Magistra* є першим, хто конкретно розглядає тему взаємин світу і людини. У порівнянні зі своїми попередниками папа не тільки переосмислює ситуацію, що змінилася за останні роки, а наново розмірковує над принципами, що стосуються вчення суспільства та особи та її впливу на природу⁵⁶. Люсія А. Сілекія також зауважила, що ця енцикліка Івана XXIII є першою, яка містить в собі екологічні теми. Проте вона зазначає, що жодна з них не є до кінця розвинена у цій праці. Але вже є досягненням те, що ці теми обговорюються⁵⁷.

Папа Іван XXIII в контексті того, що одні країни мають надмір продукції, а інші борються за виживання зазначає, що «знищувати або псувати вироби, необхідні для виживання людей, означає йти проти принципів справедливості та людяності»⁵⁸. Я тут вбачаю досить чіткі прояви не лише принципів справедливості, а також екологічних принципів. Понтифік наголошував на тому, що забезпечені люди мають відповідальність за тих, хто недоїдає⁵⁹. Крім ініціації до справедливого розподілу благ, це для мене є вираженням екологічної свідомості, про яку в ті часи ще ніхто не говорив. Іван XXIII заохочує до оновлення зусиль в науково-технічній царині для того, щоб людина змогла, не порушуючи установлений Богом порядок, «зміцнити й розширити своє панування над природою»⁶⁰. При цьому понтифік нагадує, що істинне підпорядкування природи не несе в собі нищівний характер, а «спрямований на те, щоб служити життю»⁶¹.

---

56 Див. Петришин Н. *Екологічні проблеми в осмисленні сучасних католицьких мислителів* // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство» № 11, Острог 2014, 126.

57 Див. Lucia, *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching*, 683.

58 Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 148.

59 Див. Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra*, 145.

60 Там само, 176.

61 Там само, 183.

Люсія А. Сілекія вважає, що теми відкриття ядерної енергії, модернізації аграрного сектору та завоювання міжпланетного простору, про які пише папа Іван XXIII у цій праці, разом із темами дисбалансу між аграрним і промисловим секторами та більш розвиненими регіонами та тими, що розвиваються, мають конкретні екологічні наслідки, що ми можемо ретроспективно спостерігати в теперішній час⁶².

Pacem in terris (1963). У цій енцикліці папа Іван XXIII пише про природний лад, завдяки дотриманню якого у суспільстві мав би панувати мир. Люсія А. Сілекія пише, що ця енцикліка також робить певний внесок в екологічне вчення щодо базових тверджень. До прикладу, понтифік вказує, що людина за допомогою технічного прогресу може досягти природний порядок та використовувати його на свою користь⁶³. Далі єпископ Риму подає не нове твердження, що Бог створив увесь світ та людину, і показує, що технічний прогрес саме вказує на Творця всього⁶⁴. Папа Іван XXIII продовжує наголошувати на творчій дії Господа, пишучи, що людина створена на образ і подобу Божу. Це дає їй можливість за допомогою порядку закарбованого в її серці розуміти Божий порядок речей і правильно володіти даному їй світом⁶⁵. Новим внеском в екологічне соціальне вчення Церкви за твердженням Люсії А. Сілекії є міжнародний підхід до розподілу ресурсів⁶⁶ та застереження щодо наслідків ядерної зброї до навколишнього середовища⁶⁷.

Populorum progressio (1967). Дональд Дорр пише, що ця енцикліка папи Павла VI має новизну у визначенні терміну *поступ*. До часу написання документу Церква дивилася на поступ по-іншому. У *Populorum progressio*

---

62 Див. Lucia, *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching*, 683; Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra*, 35; Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra*, 110.

63 Див. Іван XXIII. Енцикліка *Pacem in terris* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 1.

64 Див. Іван XXIII. Енцикліка *Pacem in terris*, 2.

65 Див. там само.

66 Див. Lucia, *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching*, 686; Пор. Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra*, 35; Пор. Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra*, 110.

67 Див. Там само.

йдеться про *інтегральний поступ людини*, в якому економічний поступ не має першості над іншими, як це було до того. Економічний поступ розглядається на рівні з культурним, психологічним, політичним, екологічним та релігійним поступом⁶⁸.

Папа Павло VI виступає позитивно стосовно поступу народів, бо це підвищує рівень життя того народу і додає йому гідності. Але понтифік наголошує, що багатший народ повинен допомагати та ділитися благами з біднішим. Це піде обом народам на користь⁶⁹. На міждержавному рівні це може бути втілено у формі перерахування частини витрат на армію, у фонд допомоги бідним, що буде альтернативою гонитві озброєнь⁷⁰.

Люсія А. Сілекія вважає, що саме вчення про поступ тісно пов'язаний із екологічним вченням⁷¹. За словами самого Папи Павла VI, справжній поступ «полягає в тому, щоб і кожна людина зокрема, і все людство загалом перейшло від нелюдських умов життя до людських»⁷². Дорр зауважив, що папа Павло VI розглядає такі дві передумови для досягнення «більш людських» умов:

1) бажання співпрацювати з іншими, навіть коли це спричиняє особисті витрати на користь інших;

2) розуміння ощадливості не як обмеження у поступі, а як позитивного елементу. Це означає, що поступ можна узгодити з екологічними обмеженнями⁷³.

В енцикліці також згадується, що все сотворене спрямоване до свого Творця⁷⁴ і призначене для людей, які завдяки даному розумові покликані пізнавати значення сотвореного. А власною працею це створене потрібно

---

68 Див. Dorr D. *Option for the poor: A hundred years of Catholic social teaching*. New York 1992, 180-181.

69 Див. Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 43-49.

70 Див. Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio*, 51-53.

71 Див. Lucia, *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching*, 688.

72 Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio*, 20.

73 Див. Dorr D. *Option for the poor: A hundred years of Catholic social teaching*, 182-183.

74 Див. Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio*, 16.

вдосконалювати⁷⁵. Наділена розумом та іншими дарами людина покликана залишати свій добрий слід під час праці⁷⁶, правомірно обернувши собі на користь багатства природи⁷⁷. Крім того, папа Павло VI звертає увагу на вичерпність природних ресурсів. На думку понтифіка, це не є основною причиною соціальної несправедливості того часу, а лише доповнює головну причину – руйнування зв'язків братерства між людьми і народами⁷⁸.

Octogesima adveniens (1971 р.). У енцикліці розглядаються такі соціальні питання, як: умови на виробництві, справедливий обмін благ тощо⁷⁹. Безпосередньо про екологічні питання не йдеться, за винятком двох абзаців цього документу. Папа Павло VI, розмірковуючи над сучасними змінами в суспільстві, вказує про «іншу перемену, яка стала несподівано трагічним наслідком людської діяльності»⁸⁰. Тут папа говорить про непомірне користування природними ресурсами, яке шкодить у двох аспектах. По-перше, через забруднення, відходи, нові хвороби і здатність до масового знищення людське середовище стає менш сприятливим для існування. По-друге, люди стають більш неспроможними порядкувати у суспільстві, що може спричинити дуже нестерпні умови у майбутньому. Понтифік зазначає, що тут йдеться про соціальне питання, яке стосується всього людства, тому кожен має взяти на себе відповідальність за це⁸¹. Єпископ Риму також вказує, що використання ресурсів пов'язаний з науково-технічним прогресом. Ці зміни спонукають прагнути до рівності й до співучасті⁸².

Найважливішим внеском *Octogesima adveniens*, за дослідженням Люсії А. Сілекії є те, що папа Павло VI чітко вказує, що екологічні проблеми стосуються

---

75 Див. Павло VI. Енцикліка *Populorum progression*, 22.

76 Див. там само, 27.

77 Див. там само, 25.

78 Див. там само, 66.

79 Див. Павло VI. Апостольське послання *Octogesima Adveniens* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 7-8.

80 Павло VI. Апостольське послання *Octogesima Adveniens*, 21

81 Див. Павло VI. Апостольське послання *Octogesima Adveniens*, 21.

82 Див. там само, 22.

всього людства, тому вирішення цих проблем має розглядатися на загальносвітовому рівні⁸³.

Висновки до I розділу

Католицька Церква, починаючи від енцикліки *Rerum novarum*, систематично та активно реагувала на актуальні виклики в суспільстві, давала їм оцінку та пропонувала морально прийнятні рішення у світлі християнської віри.

Перша соціальна енцикліка папи Лева XIII, *Rerum novarum*, відповідаючи на проблеми пов'язані з індустріалізацією та бідністю, акцентує свою увагу на правах робітників.

Quadragesimo anno папи Пія XI, реагуючи на Велику депресію, комуністичний та фашистські режими, вводить термін *соціальна справедливість* у католицьке соціальне вчення та закликає уряд дотримуватися принципу субсидіарності.

Радіозвернення Пія XII в основному стосується реакції Церкви на політичну ситуацію. Папа Пій XII висловив підтримку демократичним політичним структурам.

Енцикліка *Mater et magistra* папи Івана XXIII звернув увагу на необхідності розвитку мережі стосунків між людьми та дотриманню державою своїх соціальних функцій. Також понтифік закликав до справедливості у стосунках між багатими та бідними націями.

Pacem in terris папи Іван XXIII неофіційно називається *католицьким статутом прав людини*, оскільки автор наголошував на важливості миру, який ґрунтується на дотриманні прав та свобод людини. Папа подав великий перелік прав людини та закликав припинити гонитву озброєнь і відмовитися від ядерної зброї, що є по своїй суті неморальним явищем.

---

83 Див. Lucia, *Environmental Ethics from the Perspective of NEPA and Catholic Social Teaching*, 690.

Енцикліка *Populorum Progressio* папи Павла VI почала католицьке вчення про інтегральний людський поступ.

Апостольське звернення *Octogesima Adveniens* є закликом папи Павла VI до відповідальності католиків у всіх сферах суспільного життя та залученість у ньому.

Попри те, що безпосереднє звернення до екологічних проблем у соціальній доктрині Церкви починається аж із енцикліки *Mater et Magistra*, все ж основи щодо цього питання були закладені з першої соціальної енцикліки *Rerum novarum*, в якій йдеться про приватну власність та спільне благо.

На мою думку, в *Quadragesimo anno* Павло VI доповнив соціальне вчення у сфері екології закликом доходити розумом до Богом задуманого плану користування економічними благами та повідомленням про те, що суспільному оновленню, в тому числі екологічному, має передувати оновлення духу.

Не знищувати вироби, необхідні для інших, справедливо розподіляти блага та правильно підпорядковувати собі землю вчить у *Mater et Magistra* папа Іван XXIII.

У енцикліці *Pacem in terris* папа Іван XXIII розширює вчення про справедливий поділ праці вже на міжнародному рівні, також говорить, що технічний прогрес вказує на Творця всього та застерігає від наслідків ядерної зброї до доквілля.

Екологічне вчення Церкви поступово визрівало й в енцикліці *Populorum Progressio* набрало чітких обрисів. Тут Римський Архієрей Павло VI заклав основи для розвитку поняття *інтегральний поступ*, яке, крім іншого, містить положення про необхідність узгоджувати поступ з екологічними обмеженнями. Також у документі папа Павла VI вказує на вичерпність природних ресурсів.

Апостольське послання Папи Павла *Octogesima adveniens* завершує частину соціальної доктрини Церкви до Івана Павла II. У документі папа пише про негативні для навколишнього середовища наслідки забруднень, відходів тощо. Також понтифік зазначає, що людина стає менш спроможною

підпорядковувати собі світ. Завершує папа тим, що підкреслює відповідальність всього людства за поширення і розв'язання екологічних проблем.

РОЗДІЛ II.

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОЛОГІЧНИЙ ГРІХ» У ПРАЦЯХ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II

У цьому розділі буде досліджено вклад папи Івана Павла II у соціальне вчення Католицької Церкви. Окремо буде виділено вчення цього понтифіка про соціальний гріх. Це дасть можливість дослідити вклад понтифіка у формування поняття *екологічний гріх*.

2.1. Вклад Папи Івана Павла II у соціальне вчення Католицької Церкви

II Ватиканський собор став переломним моментом як у всій Католицькій Церкві загалом, так і в її соціальному вченні зокрема. Відтепер Католицька Церква почала брати ще активнішу участь у цивільному та політичному діалозі щодо проблем сучасності. Попри те, що Церква займала чітку антирадянську позицію, що об'єднувало усіх, все ж всередині неї панувало розділення серед прихильників та противників церковного оновлення, що стало передумовою «кризи ідентичності» Церкви. Це викликало сповільнення розвитку соціального католицького вчення. Церква не встигала за розвитком світу. Тому Католицькій Церкві був потрібен такий папа, який був би наділений великою духовною силою, а також був інтелектуально підготований, особливо у питаннях, які поставали у другій половині XX століття. У 1978 році конклав обрав такого понтифіка. Ним несподівано для більшості став польський кардинал Кароль Войтила. В. Максимчук зазначив, що час понтифікату Івана Павла II був одним з найважливіших періодів за останні декілька століть як для оновлення Церкви, так і для всього світу. Іван Павло II став одним з найвидатніших понтифіків за всю історію папства, адже саме завдяки йому Римо-Католицька Церква по-

новому віднайшла своє місце в сучасному світі⁸⁴. Справді, понтифікат Івана Павла II припав на час після Другого Ватиканського собору, який вніс значні зміни у життя Церкви.

Кароль Войтила народився 18 травня 1920 року в маленькому польському містечку Вадовіце, яке мало високий рівень духовності серед жителів. Рано втративши матір, а трохи пізніше брата, Кароль був вихований своїм батьком Каролем Войтилою-старшим, який заклав в майбутньому папі розуміння сутності Церкви і був прикладом віри та молитви. Сам Кароль потім написав, що батькові не потрібно було говорити про майбутнє покликання сина, а приклад його життя був для нього першою домашньою семінарією⁸⁵. Будучи школярем, Кароль брав акторську участь у драматичному гуртку і очолював Марійське товариство, що, мабуть, сформувало його стійку набожність до Богородиці.

У 1938 році Кароль Войтила почав навчання на богословському факультеті Ягелонського університету. Заразом продовжував театральну діяльність, під час якої зустрів свого духовного наставника Яна Тирановського. Перервав навчання через окупацію Польщі нацистами. Був змушений працювати на каменоломні та хімічній фабриці для того, щоб не депортували з рідної землі. Трохи згодом Ян Тирановський, який познайомив Кароля з творчістю святого Івана від Хреста, почав підштовхувати його до вступу в підпільну духовну семінарію, куди майбутній понтифік вступив у жовтні 1942 року. Очільник семінарії кардинал Адам-Стефан Сапега висвятив Кароля на священника у 1946 році, після чого підправив його на написання докторської праці до Риму. Повернувшись з Риму в 1948 році, молодого священника Кароля призначили сотрудником в маленькому селі Неговіци, в якому він здобув пастирський досвід. Потім о. Войтила служив у популярному серед молоді храмі св. Флоріана в Кракові, де проводив з молоддю багато часу, а також знайшов підтримку в культурних колах міста.

---

⁸⁴ Див. Максимчук В. *Понтифікат Івана Павла II: Основні вектори та визначальні риси* [PDF] // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії 26 (2015) 161–162.

⁸⁵ Див. O'Brien D. *The Hidden Pope*. New York 1998, 209.

Після репресій вищого духовенства Польщі та закриття богословського факультету Ягелонського університету у 1954 році о. Войтила був обраний на посаду завідувача кафедри етики Люблінського католицького університету⁸⁶.

В липні 1958 року був рукоположений на єпископа-помічника Краківського⁸⁷. Після цього єп. Войтила почав стійкий опір комуністичній владі. У 1963 році став архієпископом Кракова, брав участь та вносив вагомі думки на II Ватиканському соборі. У 1967 році папа Павло VI призначив єп. Кароля Войтилу кардиналом⁸⁸.

Читаючи біографію Кароля Войтили до обрання Папою Римським, ми можемо зауважити, що у нього була палка любов до театру, він жив духовністю Івана від Хреста, плекав набожність до Богородиці та переосмислював персоналістичні ідеї Томи Аквінського. Ці фактори привели його до розуміння того, що духовна особа має насамперед бути керована любов'ю до всіх людей та має хотіти служити їм. Це позначиться на діяльності Івана Павла II, як Глави Католицької Церкви, про що буде описано далі в контексті соціального вчення понтифіка.

Харизматичний священник, а потім архієпископ Кароль Войтила, очоливши Католицьку Церкву, показав свою безкомпромісність щодо питань віри, внаслідок чого Святіший Отець почав наводити лад серед своїх підлеглих та посилювати дисципліну в Церкві. Папа був переконаний, що боротьба із соціальною несправедливістю того часу лежить не в політичній, а в моральній площині, тому вже з перших своїх послань почав закликати людей до доброго морального життя. Для Івана Павла II «діяльність є морально доброю, якщо засвідчує і виражає добровільне підпорядкування особистості її кінцевій меті, а також відповідність конкретного людського вчинку з добром людини, розпізнаним у його правді розумом»⁸⁹.

---

⁸⁶ Див. *Saint John Paul II* // www.jp2shrine.org (02.08.2021).

⁸⁷ Див. На той час він став наймолодшим єпископом в історії Польщі.

⁸⁸ Див. W. Blakemore. *St. John Paul II* // www.britannica.com (02.08.2021).

⁸⁹ Іван Павло II. *Veritatis Splendor* // tze.org.ua (02.08.2021), 72.

У вступному слові до українського видання *Компендіуму соціальної доктрини Католицької Церкви* кардинал Мар'ян Яворський⁹⁰ так зазначив:

У суспільному повчанні Іван Павло II був послідовником спадку Івана XXIII, Павла VI та II Ватиканського собору. Бо ж «нерозривність і оновлення становлять доказ непроминальної цінності науки Церкви» (*Sollicitudo rei socialis*, 3). Однак ніхто до нього не ствердив так виразно, що викладання і поширення соціального вчення Церкви входить до складу її євангелізаційної місії (пор. *Sollicitudo rei socialis*, 41)⁹¹.

Іван Павло II писав, що «змістом і, в певному сенсі, путівником[...] всього соціального Вчення Церкви є правильне розуміння людської особистості і її унікальної цінності»⁹². Віра, на спільне переконання християн, задає напрям використання особистої свободи, оскільки людина має уявлення про її трансцендентну місію й прагнення до Царства Божого «на землі, як на небі».

Вже на початку понтифікату Івана Павла II про нього заговорили як про поборника прав людини, який має беззаперечний авторитет у питаннях захисту прав людини, позаяк їх здійснення набуло стану гострої кризи. На думку понтифіка, належний захист цих прав розпочинається і залежить від їх адекватного визначення⁹³. Про особливу зацікавленість соціальною сферою говорить і той факт, що папа зараховував соціальну доктрину до «царини богослов'я, зокрема, до морального богослов'я»⁹⁴. Для Папи Івана Павла II основою соціальної справедливості були такі категорії як людська гідність, спільне благо, солідарність та субсидіарність⁹⁵.

Через три роки після початку понтифікату вийшла перша соціальна енцикліка Папи Івана Павла II, яку ще називають «Євангеліє Праці»⁹⁶, *Laborem exercens*. Читаючи її, відразу видно, що це не просто документ про сучасні соціальні проблеми людства, а повчання, які наводять ці проблеми на світло віри

---

⁹⁰ Архієпископ, Митрополит Львівський латинського обряду Голова Конференції латинського єпископату України.

⁹¹ Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*, 13-14.

⁹² Іван Павло II. *Centesimus annus* // irs.ucu.edu.ua (10.09.2021).

⁹³ Див. Папський совет по делам семьи. *Лексикон. Дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики*. Москва 2009, 1051.

⁹⁴ John Paul II. *Sollicitudo rei Socialis* // www.vatican.va (10.09.2021), 41.

⁹⁵ Див. John Paul II. *Ecclesia in America* // www.vatican.va (25.09.2021), 55.

⁹⁶ Див. Bernstein C.- Marco Politi M. *His Holiness*. New York 1996, 313.

та скеровують читача до Господа. Понтифік посилаючись на книгу Буття, представляє, що початково праця була благословенною для людини, але після гріхопадіння і прокляття землі вона стала важким трудом. Проте цей труд християнин має з'єднувати зі стражданнями Христа і, таким чином, співпрацює з Ним у ділі спасіння⁹⁷. В енцикліці Папа також наголошує на пріоритеті праці над капіталом і людської особистості над речами, а також тут висловлюється критика ліберального капіталізму та марксизму. Крім цього Іван Павло II починає по-новому говорити про працю, ціллю якої, в першу чергу є самореалізація людини, а вже як наслідок матеріальні надбання. Всі ці теми базуються на принципах солідарності та єдності⁹⁸. Іван Павло II різко критикував марксизм, атеїзм і класову боротьбу, протиставляючи їм боротьбу за соціальну справедливість; заперечував одержавлення засобів виробництва та розвинув погляди у питанні необхідності реформ і активної ролі у них держави⁹⁹.

Наступна соціальна енцикліка *Sollicitudo rei socialis* (1987) розвиває ідеї енцикліки папи Павла VI *Populorum progressio*. Іван Павло II висвітлює проблему нерівності між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Причиною цього є два підходи політично-економічні підходи: ліберальний капіталізм на Заході та марксистський колективізм на Сході. Папа вважає, що жоден з цих підходів не є добрим¹⁰⁰. Понтифік також виділив місце для розгляду моральних причин тогочасних соціальних проблем. Посилаючись на свій документ *Reconciliatio et paenitentia*, папа стверджує, що лише суспільно-політичного аналізу недостатньо, щоб знайти причини соціальних проблем. Слід звернутися до етичного поняття *grіx*, який є порушенням Божого задуму, який є причиною проблем у суспільстві¹⁰¹.

---

⁹⁷ Див. John Paul II. *Laborem exercens* // www.vatican.va (11.09.2021), 65.

⁹⁸ Див. Don D. *Option for the Poor: A Hundred Years of Vatican Social Teaching*. New York 1983, 248.

⁹⁹ Див. Савчук О. *Вплив соціальної доктрини церкви на формування державної економічної політики* [PDF]// Економічні науки. Серія: Економічна теорія та економічні історія 11 (2014) 168–179.

¹⁰⁰ Див. Стефанов С. *Соціальне вчення католицької Церкви після II Ватиканського собору* [PDF] // Молодий вчений 2 (2017), 68.

¹⁰¹ Див. John Paul II. *Laborem exercens*, 65.

У соту річницю виходу енцикліки *Rerum novarum* єпископ Риму видав іншу енцикліку *Centesimus annus*. У цьому документі Іван Павло II на противагу соціалізму показав такі позитивні речі капіталізму, як сприяння реалізації особи в економічній сфері. Все ж папа визнає, що капіталізм не є найкращою економічною системою. Тому країни, що розвиваються, повинні прагнути до іншого суспільного ладу. У *Centesimus annus* папа конкретно зазначає, що сьогодні соціальна доктрина чітко зосереджується на людині, бо вона є перебуває в складній системі відносин сучасного суспільства¹⁰².

Папа Іван Павло II більше, ніж інші папи покликається на термін *солідарність*, стверджуючи, що воля Бога полягає в тому, щоб ми ділилися собою з іншими людьми, як близьким, так і далекими. Бо солідарність народжується в нутрі особи і виливається назовні численними вчинками, які показують нашу пов'язаність з іншими людьми. Тому у всіх трьох своїх соціальних енцикліках – *Laborem Exercens*, *Sollicitudo Rei Socialis* та *Centesimus Annus* – понтифік трактує солідарність як природну чесноту соціального життя¹⁰³.

Крім цього, Римський Архиєрей Іван Павло II від самого початку свого понтифікату почав звертати більшу увагу на проблеми, пов'язані зі створінням і навколишнім середовищем, ніж його попередники. У своїй першій енцикліці *Redemptor hominis*, посилаючись на Послання до Римлян 8:22, папа Римський Іван Павло II пише, що через вчинок Адама все створіння страждає і чекає на визволення, яке принесе Христос. У XX ст. таке страждання також пов'язане з технічним прогресом, яке крім всього іншого спричинює забруднення довкілля¹⁰⁴. Також в цій же енцикліці Іван Павло II говорить про покликання людини, яке полягає у господарському, а не експлуататорському ставленні до природи. Це впливає з покликання людини «до участі у царському уряді –

---

¹⁰² Див. Іван Павло II. *Centesimus annus* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання 1891-2015. Львів 2020, 3.

¹⁰³ Див. Massaro T. *Living justice: Catholic social teaching in action*. Plymouth 2012, 84-85.

¹⁰⁴ Див. John Paul II. *Redemptor hominis* // www.vatican.va (19.09.2021), 77.

tinus regale – Христа»¹⁰⁵. Верховний Понтифік Іван Павло II протягом січня-серпня 1986 року на своїх загальних аудієнціях провів ряд *катехиз про Створення*. Також щодо всіх зловживань та порушень прав людини у соціальній сфері Іван Павло II застосовує поняття соціального гріха, про який мова йтиме у наступному підрозділі.

2.2. Папа Івана Павло II про соціальний гріх

Сьогодні все більше і більше дослідників звертають увагу на погіршення навколишнього середовища, на його руйнування. Зокрема, Еммануель Оєдіран Огандайп звертає увагу на те, що занедбання навколишнього середовища «сильними світу цього», розвиненими країнами є соціальним гріхом, адже воно найперше впливає на найбідніших жителів Землі. Саме вони найбільше страждають від погіршення стану навколишнього середовища¹⁰⁶. Про те саме також говорить теперішній Папа Франциск, наголошуючи, що «вчинити гріх проти природи – це гріх проти нас самих і гріх проти Господа»¹⁰⁷. Ще в енцикліці *Quadragesimo Anno* папа Пій XI говорив про відхід соціально-економічного життя від християнського закону, який корениться у безладних пристрастях душі, що є сумним результатом первородного гріха¹⁰⁸. А папа Іван XXIII у енцикліці *Mater et Magistra* заохочує до того, щоб соціальну доктрину не лише проголошувати, а й застосовувати на практиці. Але це зробити не так легко, бо потрібно здолати закоріненій в людині егоїзм, в суспільстві матеріалізм та вміти чітко розуміти вимоги справедливості до конкретної ситуації¹⁰⁹. В словах

---

¹⁰⁵ John Paul II. *Redemptor hominis* // www.vatican.va (19.09.2021), 77.

¹⁰⁶ Див. Ogundipe E.O. *Embracing an Ecological Conversion: Addressing the Effects of the Ecological Crisis on the Poor and the Earth Through the Sacrament of Reconciliation*. STL Dissertations, Jesuit School of Theology 2018, 27–36.

¹⁰⁷ Папа Франциск. Енцикліка *Laudato Si* [PDF]. Київ 2019, 10.

¹⁰⁸ Див. Пій XI. Енцикліка *Quadragesimo anno* // *Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання 1891-2015*. Львів 2020, 132.

¹⁰⁹ Див. Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra* // *Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання 1891-2015*. Львів 2020, 209, 211.

понтифіків Пія XI та Івана XXIII, як на мене, вже містяться початки вчення про соціальний гріх, хоч тоді ще такого терміну не вживали.

Безперечно, вчення Івана Павла II тісно пов'язане із вченням своїх попередників та вплинуло на дослідження наступних понтифіків та інших дослідників. Таким чином, звертаючись до вчення вищезгаданих єпископів Риму, папа Іван Павло II викристалізував поняття *соціальний гріх* та *структура гріха*, про що напишу нижче. Так само як і сучасний дослідник Еммануель Оєдіран Огандайп, Іван Павло II звертав увагу на вплив соціального гріха на найнезахищеніші верстви світового населення. Зокрема, у своїй енцикліці *Sollicitudo rei socialis* понтифік зазначив, що Церква має євангельський обов'язок дбати за бідних, а також враховувати вплив спільного блага на їхнє групове благо¹¹⁰.

У *Компендіумі соціальної доктрини Церкви* зазначено, що соціальний гріх – це «будь який гріх, спрямований проти справедливості у відносинах між людьми, між людиною і спільнотою, між спільнотою і людиною»¹¹¹. Це визначення початково було написано в постсинодальній апостольській екзортації Івана Павла II *Reconciliatio et Paenitentia*¹¹². Також там вказано, що цей гріх ще стосується порушення гідності та честі ближнього чи спільного блага¹¹³. Таким чином, гріх ніколи не є суто індивідуальною справою і має соціальні виміри¹¹⁴. Цю саму ідею продовжував папа Бенедикт XVI у документі *Sacramentum Caritatis*¹¹⁵. Конкретними прикладами соціальних гріхів є гріхи, які порушують права людини, в тому числі право на життя дитини в утробі матері; гріхи, які порушують свободу, гідність та честь іншого; гріхи, які виникають внаслідок відносин між різними спільнотами, гріхи, які стосуються спільного

---

¹¹⁰ Див. Pope John Paul II. *Sollicitudo Rei* // www.vatican.va (25.09.2021).

¹¹¹ Папська рада «Справедливість і мир», *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*, 118.

¹¹² Див. Pope John Paul II. Post-synodal apostolic exhortation *Reconciliation and Penance* // www.vatican.va (26.09.2021).

¹¹³ Там само.

¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ Див. Pope Benedict XVI. *Sacrament of Charity* // www.vatican.va (27.09.2021).

блага¹¹⁶. Крім того, на Генеральній аудієнції 25 серпня 1999 року Римський Архієрей Іван Павло II зазначив, що будь-який «особистий гріх має соціальний вплив»¹¹⁷. Понтифік додає, що в разі, якщо нашу гріховну поведінку видно назовні, це дає поганий приклад тому, хто це бачить. Якщо ж гріх залишається лише у внутрішній сфері людини, то все рівно він впливає на саму людину, погіршуючи її стан, і «зменшує внесок цієї людини у духовний прогрес людської спільноти»¹¹⁸.

Пастирська Конституція *Gaudium et Spes* вказує на причини соціального гріха: внаслідок гріховної людської природи люди роблять не те, що хочуть, а, навпаки, роблять те, що ненавидять. Через це виникає поділеність в людині, яка веде до «розбрату у соціальному житті»¹¹⁹. Власне про цю поділеність багато писав Іван Павло II у своєму Апостольському посланні *Reconciliatio et Paenitentia*. Святіший Отець описує гріх як «...непослух людини, яка через вільний вчинок не визнає Божого суверенітету над своїм життям, принаймні в той конкретний момент, коли вона чи вона порушує Божий закон»¹²⁰, тому саме гріх є причиною всіх розколів і конфліктів у людському суспільстві.

Крім того, великою заслугою Івана Павла II є те, що він переосмислив прояви гріха в сучасному світі та сформулював це у поняття *структури гріха*, що виклав у енцикліці *Sollicitudo Rei Socialis*. За словами понтифіка колективні дії (або бездіяльність) індивідів створюють *структури гріха*, які «зміцнились, поширились і стали джерелом інших гріхів»¹²¹. Наприклад, повсюдна бідність, дискримінація, відмова в основних правах та насильство є результатом дій багатьох людей (або їх бездіяльність) через жадібність, расизм, егоїзм, або байдужість¹²².

---

¹¹⁶ Див. Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*, 118.

¹¹⁷ John Paul II. *General Audience* // www.vatican.va (25.09.2021).

¹¹⁸ John Paul II. *General Audience*.

¹¹⁹ Pope Paul VI. *Gaudium et Spes* // www.vatican.va (27.09.2021).

¹²⁰ John Paul II. *Post-synodal apostolic exhortation Reconciliatio et paenitentia* // www.vatican.va (27.09.2021).

¹²¹ Іван Павло II. Енцикліка. *Sollicitudo Rei Socialis* // *Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання 1891-2015*. Львів 2020, 36.

¹²² Див. John Paul II. *Post-synodal apostolic exhortation Reconciliatio et paenitentia* // www.vatican.va (27.09.2021).

У постсинодальній апостольській екзортації *Reconciliatio et Paenitentia* Іван Павло II, на мою думку, чітко описує питання відповідальності за соціальні гріхи. Отож, папа пише, що у випадках, коли Церква говорить про соціальні гріхи, яких допускаються певні соціальні групи, цілі нації чи блоки націй, мова йде про те, що такі гріхи спричинені накопиченням великої кількості особистих гріхів. Такі приватні соціальні гріхи є діями осіб, які самі чинять зло або ж підтримують його. Також соціальним гріхом конкретних осіб є те, коли через невинуваті причини, особи, які мають можливість все ж нічого не роблять щоб зупинити, зменшити чи уникнути соціального гріха¹²³.

Джейм Шефер вважає стан навколишнього середовища є показником нашої віри в Бога. Багато століть Церква наголошувала на тому, що гріх є особистою провиною. А завдяки Іванові Павлу II, Церква розширила своє бачення на гріх, звертаючи увагу на його соціальний вимір¹²⁴. Гріховні зразки поведінки набирають інституціоналізованого характеру. Саме в певних структурних закладах ці гріховні зразки проявляються більшою мірою¹²⁵. Згідно з вченням Католицької Церкви через «відсутність уваги до морального вибору» в цих інституціях лише зміцнює структуру гріха¹²⁶. Шефер пише, що коренем соціального гріха є особистий гріх. Гріх набирає характеру сукупності схожих особистих гріхів. Тобто структура гріха зміцнюється особистими гріхами¹²⁷.

Далі Шефер на основі апостольського повчання Івана Павла II *Reconciliatio et paenitentia* подає три виміри соціального гріха. Один з цих вимірів передбачає негативний вплив гріха на суспільне добро (а ним є наша Земля, довкілля) і тим самим показує, що екологічний гріх є соціальними гріхом¹²⁸.

Отож, папа Івана Павло II, продовжуючи та вдосконалюючи вчення своїх попередників, звернув досить багато уваги на поняття *соціального гріха* та

---

¹²³ Див. John Paul II. Post-synodal apostolic exhortation *Reconciliatio et paenitentia* // www.vatican.va (27.09.2021).

¹²⁴ Див. J. Schaefer. *Environmental Degradation, Social Sin, and the Common Good* // epublications.marquette.edu (27.09.2021), 76.

¹²⁵ Див. там само.

¹²⁶ Див. Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*, 556.

¹²⁷ Див. там, 76–77.

¹²⁸ Див. John Paul II. Post-synodal apostolic exhortation *Reconciliatio et paenitentia*.

структури гріха, що сприяло подальшому розвитку соціального вчення Церкви щодо цих понять.

2.3. Вклад Івана Павла II у формування поняття *екологічний гріх*

Іван Павло II – 264-й Вселенський понтифік, людина, яку Патрік де Лоб'є називає «предвісником нової епохи». Ще, будучи священником, Кароль Войтила брав участь у Другому Ватиканському соборі та, більше цього, активно вносив туди свої ідеї. Після обрання на Римський Престіл став представником вищого духовенства Церкви, який був відкритий до змін і, як на мене, втілював ці зміни у своєму житті та житті Церкви. Саме папа Іван Павло II викристалізував поняття *соціальний гріх* та *структура гріха*, які почали описувати його попередники. Саме цей понтифік наповнював та базував на духовності все своє соціальне вчення.

Католицька Церква бере за основу вчення про гріх від св. Августина, який писав, що гріх – це відвернення від Божої волі та чинення людиною своєї волі. *Катехизм Католицької Церкви* подає таке визначення гріха: «Гріх – це надуживання свободою, яку Бог дав творінням, щоб вони могли любити Його й одне одного»¹²⁹. Папа Іван Павло II у енцикліці *Dominum et vivificantem* пише:

Гріх у своїй первісній реальності має місце в людській волі і совісті, насамперед, як «непослух», тобто як протиставлення волі людини волі Божій. Цей первісний непослух передбачає відкидання або принаймні відвернення від істини, що міститься в Слові Божому, який творить світ¹³⁰.

Катехизм Католицької Церкви згідно з вченням св. Августина і св. Томи Аквінського, вказує, що гріх – це «вчинок, слово чи бажання, які суперечать вічному законові»¹³¹. В іншому місці можемо знайти, що доручення людині панувати над світом, є одним з перших законів Божих¹³². Людина, яка

¹²⁹ Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*. Львів 2002, 387.

¹³⁰ John Paul II. *Dominum et vivificantem* //www.vatican.va (11.10.2021).

¹³¹ Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*, 1849.

¹³² Див. там само, 373.

«покликана, через пізнання і любов, брати участь у житті Божому»¹³³, має долучатися до співтворіння у любові, а не до знищення довкілля. Згідно з цим вченням очевидно, що панування над світом, яке доручене людині, є насправді закликком до дбайливого ставлення до світу та сприяння його розвитку. Навпаки ж, надмірна експлуатація, байдужість до створінь тощо є суперечним до Божого закону, а отже є екологічним гріхом.

Слід зауважити, що папа Іван Павло II після видання *Катехизму Католицької Церкви* опублікував Апостольську конституцію *Fidei depositum*. В цій конституції вказано, що традиційні твердження *Катехизму* щоразу представляються таким чином, щоб була змога відповісти на виклики часу¹³⁴. На мою думку, Іван Павло II тут подав принцип, який мав би сприяти перегляду вчення Церкви про гріхи щодо навколишнього середовища.

Основними творами, в котрих Івана Павло II говорить про стосунки людини і природи, є енцикліки *Sollicitudo Rei Socialis* та *Centesimuss Annus*. Понтифік чітко зазначив, що Земля є даром Божим, яким ми, як людини, маємо дбайливо користуватися, а не визискувати від нього, щоб задовольнити свою пожадливість. Папа Іван Павло II зазначив, що все створено Господом з нічого і має *законну автономію*, бо є для того, щоб виявляти Божу славу. Саме проблема невизнання *законної автономії* всього створіння пов'язана з виникненням екологічних проблем¹³⁵. Понтифік пояснює, що Господь продовжує піклуватися про створіння, творить і надалі, адже якби Він цього не робив, то все, що створене з нічого, повернулося б у цей стан¹³⁶.

На синоді єпископів в Амазонії одним з ключових питань був стан лісів того регіону, адже вони є одним з головних елементів екосистеми планети Земля. Також на цьому Синоді намагалися пояснити поняття екологічний гріх та вказати, хто ж його вперше вжив. Цього зробити не вдалося, але, як зауважив

---

¹³³ Там само, 356.

¹³⁴ Див. John Paul II. *Fidei Depositum* // www.vatican.va (01.10.2021).

¹³⁵ Див. John Paul II. *Created Things Have a Legitimate Autonomy* // inters.org (01.10.2021).

¹³⁶ Див. John Paul II. *Divine Providence Continues to Care for Creation* // inters.org/ (01.10.2021).

учасник синоду Дін-Друмод, починаючи з 1970-х рр., після першого святкування дня Землі почалося зростання екологічної свідомості. Тоді й Церква почала більше піднімати це питання в своєму соціальному вченні¹³⁷.

Важко сказати, що саме нашттовхувало Івана Павла II до голошення про важливість природного середовища та його збереження. Але ще будучи молодим священиком він організовував прогулянки, тури та мандри до природного середовища, у 1949 році заснував та був духівником у *Środowisko*, організації, яка об'єднувала студентів для походів на природу. Це були походи в гори, лижні подорожі, сплави на каяках, велосипедні катання та наметові табори. Завдяки цьому Кароль Войтила стимулював молодь брати участь у молитвах, дискусіях, медитаціях та встановлювати змістовні дружні зв'язки¹³⁸.

Пастирська конституція Другого Ватиканського Собору *Gaudium et spes*, до написання якої долучився також кардинал Кароль Войтила¹³⁹, визначає, що спільне благо – це «сукупність вимог соціального життя, які дозволяють і громадам, і одиницям досягти повніше і вигідніше власну досконалість»¹⁴⁰. Належний для життя стан навколишнього середовища також є спільним благом¹⁴¹. З цього випливає, що руйнація довкілля зі сторони людини є екологічним видом соціального гріха.

У Апостольському повчанні *Reconciliatio et paenitentia* Іван Павло II відкриває нову категорію мислення щодо грішності – екологічну деградацію. Оскільки вона шкодить стосункам із землею й екологічною системою та іншими видами і має планетарний характер, тобто поширюється на весь світ, то Джейм Шефер на основі цього зараховує екологічний гріх до категорії планетарного гріха. Тобто він включає в себе не лише стосунки між людьми, а ще й нашу

---

¹³⁷ Див. Roewe B. *What is ecological sin?* // www.ncronline.org (02.10.2021).

¹³⁸ Див. Jankowska M.A. *An Environmental Tribute to Karol Wojtyła: Pope John Paul II* // escholarship.org (06.10.2021).

¹³⁹ Див. Вейгел Д. *Свідок надії. Життєпис Папи Івана Павла*. Львів 2011, 445.

¹⁴⁰ Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі *Gaudium et spes* // *Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації*. Львів 1996, 527.

¹⁴¹ Див. Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*, 2415.

провину за дії чи бездіяльність, які негативно шкодять не лише людям, а й іншим істотам та компонентам на Землі¹⁴². Ми задіяні в структурі планетарного гріха.

Крім того, Іван Павло II у *Reconciliatio et Paenitentia* вважає, що екологічні гріхи, будучи соціальними, являють собою прямий напад на ближнього. У цьому сенсі вони є гріхами проти любові до ближнього, а отже порушують другу заповідь любові¹⁴³. Джейм Шефер додає, що ми маємо бути свідомі, що цей гріх проявляється в нашій бездіяльності тоді, коли ми уникаємо нагоди робити певні вчинки для пом'якшення нашого впливу на довкілля. Також гріх проявляється у людській діяльності тоді, коли ми безпосередньо або опосередковано задіяні у впливах на навколишнє середовище¹⁴⁴. «Ці гріхи ображають Бога, бо стверджують відмову в любові до наших ближніх і це є соціальним аспектом екологічного гріха»¹⁴⁵. Карл Ранер підтверджує, що відмова любити ближнього – це відмова любити Бога¹⁴⁶.

Ернст Конрадї зазначає, що людина своїми вчинками принесла гріх у світ, що, в свою чергу, породжує зло. Цей автор продовжує, що зло може бути природним (повені, посуха тощо) та спричиненим людиною (корупцію, відчуження, руйнацію навколишнього середовища, насильство тощо). –В останньому випадку проблемою є те, що людина не бажає взяти відповідальність за це зло на себе¹⁴⁷.

Папа Іван Павло II кваліфікував екологічну кризу як моральну кризу, коли він написав: «Навпаки, ми повинні йти до джерела проблеми і зіткнутися з нею повністю та глибока моральна криза, знищення довкілля є лише одним

---

¹⁴² Див. Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*, 79.

¹⁴³ Див. Pope John Paul II. *Reconciliation and Penance* // www.vatican.va (26.09.2021).

¹⁴⁴ Див. Pope John Paul II. *Reconciliation and Penance* // www.vatican.va (26.09.2021).

¹⁴⁵ Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*, 80.

¹⁴⁶ Див. J. Schaefer. *Environmental Degradation, Social Sin, and the Common Good* // epublications.marquette.edu (27.09.2021), 231-249.

¹⁴⁷ Див. Conradie E. *Towards an ecological reformulation of the christian doctrine of sin* // *Journal of Theology for Southern Africa*, 122:4-22 (2005) 10-11.

тривожним аспектом»¹⁴⁸, «бо у Бога немає іншої мети для створення, ніж його любов і добро»¹⁴⁹.

Дуже цінним є Апостольський лист папи Івана Павла II *Ecclesia in America*. Понтифік представляє руйнацію природи, як наслідок соціальних гріхів, які «волають про помсту до неба». В цьому документі він чітко зазначає, що екологічний гріх є показником духовної кризи людини, її відвернення від Божого задуму та заглиблення у власні пожадання. Іван Павло II неодноразово підкреслював, що регрес природного довкілля свідчить про те, що сьогодні вже не можна користуватися благами землі таким самим прагматичним способом, як це робилося в минулому.

У розділі «Десять заповідей» *Катехизму Католицької Церкви* знаходимо вчення про пошанування цілісності творіння. А саме у статті «Сьома Заповідь» йдеться про те, що користування спільними благами, ресурсами природи має бути з дотриманням моральних вимог. Адже панування людини над створенням не є абсолютним, воно вимагає релігійного пошанування цілісності творіння¹⁵⁰. Зокрема йдеться про тварин, які представляють собою Боже творіння, яким активно користується людина. Церква навчає, що користуватися тваринами для виготовлення одягу їжі для полегшення праці є доцільним. Але це користування має бути в межах розумного. Тобто не потрібно знущатися над тваринами або навпаки – надто витрачатися на них¹⁵¹. Не слід також забувати про те, що ці всі «створені блага призначені для цілого людського роду»¹⁵². З цього зрозуміло, що екологічні гріхи є порушення сьомої заповіді Божої – «Не кради».

Пошанувати природу – значить віддати шану Богу – її Творцю. Пошанувати природу – означає зуміти прийняти Божий дар. Це доказ високої

---

¹⁴⁸ Pope John Paul II. *Peace with God the Creator, Peace with All of Creation* // www.vatican.va (20.10.2021).

¹⁴⁹ Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*, 294.

¹⁵⁰ Див. Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*, 2415.

¹⁵¹ Див. Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*, 2417-2418.

¹⁵² Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*, 2402.

духовності, бо людина отримує від Бога свою гідність, а відтак – здатність, не зважаючи на будь-які соціальні устрої прямувати до того, що є Істина і Благо¹⁵³.

Висновки до II розділу

Іван Павло II комплексно розглянув тогочасні соціальні проблеми у трьох енцикліках, а саме: *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus*. Енцикліка *Laborem exercens* є всебічним розглядом питання праці, її сенсу та важливості для кожної людини зокрема та спільноти загалом. В *Sollicitudo rei socialis* понтифік на глобальному рівні розглядає соціальну ситуацію та дає їй богословську оцінку. *Centesimus annus* є тією працею Івана Павла II, в якій здійснюється перегляд соціального вчення Католицької Церкви із врахуванням таких тогочасних викликів, як наростаючий вплив технічного прогресу, перехід від старих ідеологій до нових, зменшення зацікавленості у філософії тощо.

Папа Іван Павло II окреслює гріх як вільний особистий вчинок. Він розглядає *соціальний гріх* у трьох аспектах: по-перше, особистий гріх має соціальні наслідки, по-друге, деякі гріхи безпосередньо впливають на ближнього, і по-третє, що соціальний гріх відноситься до відносин між людськими спільнотами. Папа відкинув відокремлення та протиставлення особистого та соціального гріха таким чином, що веде до розмивання та остаточного скасування особистого гріха та заміни соціальної провини і відповідальності на його місце.

На синоді єпископів в Амазонії обговорювали екологічні проблеми стосовно лісів того регіону. На цьому синоді також намагалися дослідити історію терміну *екологічний гріх*, але точне походження цього терміну знайти не вдалося. Проте, гріх, що стосується руйнації навколишнього середовища був вперше зархований до соціальних гріхів у Апостольському листі папи Івана Павла II

---

¹⁵³ Див. Колодій О. *Духовні та правові аспекти охорони навколишнього природного середовища* // cyberleninka.ru (29.10.2021).

*Ecclesia in America*ю Крім того, Іван Павло II зазначив, що екологічна криза є проявом духовної кризи людини. Людина, відкидаючи Божий план щодо себе і вирішуючи піддаватися своїм пожаданням, починає безвідповідально ставитися не лише до природного світу, а й до інших людей.

Синтезуючи напрацювання *Катехизму Католицької Церкви* та Івана Павла II можна ствердити, що екологічний гріх – це порушення:

1) п'ятої заповіді «Не вбий», адже, знищуючи довкілля, ми вбиваємо також свою душу;

2) сьомої заповіді «Не кради», бо в ми нищимо навколишнє середовище, яке є не нашою, а спільною власністю;

3) другої заповіді любові, адже соціальний вимір цього гріха безпосереднім чином впливає також на наших ближніх.

Дослідниця праць Івана Павла II, Дмейм Шефер, визначили, що оскільки екологічний гріх впливає на стосунки людини із всією екологічною системою та світом загалом, він має планетарний характер. А це є найвищим рівнем соціального гріха.

РОЗДІЛ III

СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ГРІХА У ПРАЦЯХ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II

У цьому розділі буде синтезовано вчення Папи Івана Павла II щодо подолання гріха. Також буде досліджено вчення понтифіка про екологічне навернення як спосіб подолання екологічного гріха. Буде досліджено два виміри подолання екологічного гріха у працях Папи: індивідуальний та суспільний.

3.1. Подолання гріха у працях св. Івана Павла II

Як ми вже зазначали Іван Павло II приділив вченню про людину значну частину своїх праць. Описати ставлення Папи до людини можна наступною цитатою з його виступу: «Життя кожної людини з моменту її зачаття – священне[...] Немає нічого величнішого за велич і гідність людської особистості»¹⁵⁴. Поняття гріха невіддільне від людини, адже саме людина чинить гріх. Саме тому, говорячи про гріх у працях Єпископа Риму Івана Павла II, будемо згадувати його вчення щодо християнської антропології. Гріх, як вже зазначалося, згідно з Катехизмом Католицької Церкви, – це «вчинок, слово чи бажання, які суперечать вічному закону»¹⁵⁵. Для формування цього визначення Церква користувалася вченням св. Августина і св. Томи Аквінського. Папа Іван Павло II також поділяє це визначення. Крім того, Верховний Понтифік вважає вчинок тим, що «найповніше і найпроникливіше проявляє людину як «Я», як особу»¹⁵⁶. На думку кардинала Йозефа Гьофнера, гріхи, як наші поступки, є тим що формує людську особистість¹⁵⁷. Для того, щоб зрозуміти ідеї Івана Павла II у подоланні гріха, слід заторкнути його вчення про людину.

---

154 Іван Павло II. *Жизнь каждого человека священна // Мысли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992, 237.

155 Синод УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*, 1849.

156 К. Войтила, *Участь чи відчуження / перкл. з пол. Підлісний Ю. // Федорика Д. (ред.). Досвід людської особи. Нариси з філософської антропології*. Львів 2000, 247.

157 Див. Хеффнер Йозеф, *Християнское социальное учение // gumer.info/* (03.12.2021).

Згідно з вченням Папи Івана Павла II людина вирізняється з-поміж всіх інших створінь, про що свідчить її влада називати тварин, а також про це свідчить неспроможність знайти чоловікові відповідної допомоги. Папа говорить про унікальність людини завдяки створенню на образ і подобу Божу. Понтифік вчить, що розум та свободна воля людини є проявом подоби Божої, завдяки чому людина сама є вирішує, що їй робити, тобто є автономною у діях. Навіть після гріха людина не втрачає цієї здатності¹⁵⁸.

Папа Івана Павло II називає гріх моральним злом, і, незалежно чи це зло є фізичним чи моральним, Бог його не бажає, навіть більше воно є протилежним до Божої волі. Все ж понтифік, визнаючи присутність зла у світі, вказує, що хоч воно і дозволене Божим Провидінням, але лише тому, що Господь хоче, щоб у світі панувала свобода. Свобода, яка присутня в людині та ангелах є необхідна для повної реалізації Божого плану. Тобто свобода вільних істот має вищу цінність, ніж можливість цих істот відвернутися від волі Божої, що призводить до гріха¹⁵⁹.

Власне правильне користування свободою є однією з відповідей Івана Павла II на подолання гріха. Під час виступу на зустрічі з діячами культури в Парижі понтифік зазначив, що «саме в свободі полягає умова справжньої гідності людської особистості»¹⁶⁰. Особистий вибір належить тільки людині, він є «знаком унікальної та неповторної гідності людини та виразом її особистої відповідальності»¹⁶¹. Єпископ Риму навчає, що кожна людина покликана не для того, щоб реалізовувати власні цілі, а для того, щоб пізнавати надприродні цілі їх досягати¹⁶². Також для того, щоб кожен із нас був вільним, ми маємо підпорядковуватися істині та чітко називати зло злом, не йдучи на компроміси зі

---

158 Див. John Paul II, *Humans Are Created in the Image of God* // <https://inters.org/> (04.12.2021).

159 Див. John Paul II, *The Presence of Evil and Suffering in the World* // <https://inters.org/> (04.12.2021).

160 Іван Павло II, *Выступление на встрече с деятелями культуры в Пражском Граде* // *Мысли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992, 253.

161 Іван Павло II, *Ваше свободное решение* // *Мысли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992, 222.

162 Див. Войтила К. *Любовь и ответственность*. Москва 1993, 32.

світовою пропагандою¹⁶³. Папа вважає, що саме місією Церкви є провадження людини до пізнання свободи¹⁶⁴.

Магдалена Пізьорська звернула увагу на те, що Івана Павло II вчив, вибір людини повинен ґрунтуватися на цінностях, які мають окреслювати її життя та направляти її до життя в суспільстві¹⁶⁵. Авторка пише, що понтифік Іван Павло II кладе відповідальність за подолання гріхів на кожній людині зокрема. Бо саме людина, працюючи над собою та вимагаючи від себе більшого, може будувати себе і ставати сильною, щоб вміти протистояти віянням цього світу та вповні використати дар свого життя¹⁶⁶.

Для повного пізнання правди та життя згідно з нею необхідна, на думку Івана Павла II, необхідна віра. Це наступний спосіб понтифіка в контексті подолання гріха. Згідно вчення Папи, яке він виклав у енцикліці *Fides et ratio* власні вибори та гріховність є перешкодою до повного пізнання Бога. Саме тому потрібна віра, яка визволяє розум, і разом з ним співпрацює для пізнання істини. Віра дозволяє людині «зрозуміти саму себе тільки як «буття у зв'язку»: у зв'язку зі собою, з народом, зі світом і з Богом»¹⁶⁷. В енцикліці *Veritatis Splendor* понтифік додає, що «Лише християнська віра вказує людині шлях, щоб повернутися „до початків” (пор. Мт. 19: 8)»¹⁶⁸. Також в іншій енцикліці *Redemptoris missio* папа пише, що віра базується на Ісусі Христі, який визволяє нас від гріха¹⁶⁹. Власне це дає людині можливість подолати власну гріховність та вповні себе реалізувати.

Іншим способом подолання гріха, на думку Івана Павла II є поміркованість. «Поміркованість абсолютно необхідна для того, щоб людина

---

163 Див. Іван Павло II. *Уметь подчиняться истине* // *Мысли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992, 222-223.

164 Див. Іван Павло II. *Выступление на встрече с деятелями культуры в Пражском Граде*, 253.

165 Див. Magdalena Piziorska *Miec czy byc* // *Musicie od siebie wymagac*, Stalova Wola 2007, 73.

166 Див. Magdalena Piziorska *Miec czy byc* // *Musicie od siebie wymagac*, Stalova Wola 2007, 75.

167 John Paul II. *Fides et ratio* // www.vatican.va (04.12.2021).

168 John Paul II. *Veritatis Splendor* // www.vatican.va (04.12.2021).

169 Див. John Paul II. *Redemptoris missio* // www.vatican.va (04.12.2021).

стала в повні людиною»¹⁷⁰. *Катехизм Католицької Церкви* вчить, що чеснота поміркованості необхідна для того, щоб «вгамовувати прив'язання до благ цього світу»¹⁷¹. До цього вчення папа у енцикліці *Sollicitudo rei socialis* додає, що просте нагромадження речей (товарів, послуг) не зробить людину щасливою, а навпаки переважно пригнічує її. Тому як злиденність, так і надмір багатства веде людину до нещастя¹⁷². Понтифік продовжує наголошувати, що не лише створення та необмежене володіння речима дає розвиток, до якого всі прагнуть як до щастя, а, навпаки, мудре розпорядження даними Богом ресурсами, веде до справжнього розвитку¹⁷³.

Дійсно, понтифік у енцикліці *Dives in misericordia*, цитуючи душпастирську конституцію *Gaudium et spes*, вважає, що людина має глибинну проблему, адже

вона, як сотворіння, з одного боку, досвідчує свою обмеженість, то з другого – почувается в своїх бажаннях необмеженою й покликаною до вищого життя...Тому і розтерзана вона сама в собі, а звідси і в громаді виникає багато великих непорозумінь¹⁷⁴.

Тут я вбачаю зв'язок між розтерзанням та поміркованістю, про яку пише Іван Павло II. Тобто папа, на мою думку, вважає, що гріх і різні соціальні проблеми виникають внаслідок поділеності людини в собі. А способом подолання цього є чеснота поміркованості.

Крім цього, у своїй енцикліці *Veritatis Splendor* Іван Павло II дає відповідь як людина може дотриматися Божого плану у своєму житті, як може отримати віру, здобути чесноту поміркованості, навчитися правильно користуватися свободою, про що вище описано. Понтифік переконаний, що людина може виконати Божі Заповіді і їй під силу робити правильні вибори у певній ситуації

---

170 Іван Павло II, *Необходимость умеренности* // *Мысли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992, 226.

171 Синод УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*, № 2407.

172 Див. Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* // *Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання 1891-2015*. Львів 2020, 28.

173 Див. Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* // *Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання 1891-2015*. Львів 2020, 29.

174 John Paul II. *Gaudium et spes* // www.vatican.va (04.12.2021);

Пор. John Paul II. *Dives in misericordia* // www.vatican.va (04.12.2021).

їй під силу також, адже Господь не давав би ці Закони, якби вони були непосильні для людини. Проте папа наголошує, що існує ключ до виконання Божої волі – це співпраця людської свободи з божественною Благодаттю. Ця ж благодать має можливість діяти в людині, коли вона визнає спасительні дії Ісуса Христа щодо неї. Саме «тільки в тайні Христового Відкуплення містяться „конкретні” можливості людини»¹⁷⁵.

На завершення подам ще одну цікаву думку Івана Павла II, яку папа виклав у своєму *Листі до людей похилого віку*. Понтифік зазначив, що

духовні, моральні та релігійні цінності, якими живуть літні люди і які є незамінним джерелом балансу суспільства й окремих родин: почуття відповідальності, приязні, розсудливості, терпіння, мудрості, духовної глибини, поваги до природи, основи мирного врегулювання конфліктів¹⁷⁶.

Як бачимо, папа вказує на важливість літніх людей та радить брати з них приклад, бо вони мають добрі цінності, серед яких є повага до природи. Тобто у літніх людей можна навчитися того, як уникати гріха загалом і екологічного гріха зокрема, про що мова йтиме у наступному підрозділі.

3.2. Екологічне навернення як індивідуальний вимір подолання екологічного гріха

У своєму посланні до Всесвітнього дня миру 1990 року папа Св. Іван Павло II сказав, що «виховання екологічної відповідальності є невідкладним» і що «християни, зокрема, усвідомлюють, що їхня відповідальність у створенні та їхній обов'язок перед природою та Творцем є суттєвою частиною їхньої віри»¹⁷⁷.

Натхнений енциклікою *Centesimuss Annus* еколог Володимир Кучерявий зазначив, що кожній людині, а особливо молоді необхідно «виробляти належну

---

175 John Paul II. *Veritatis Splendor* // www.vatican.va (04.12.2021).

176 *Letter of his holiness Pope John Paul II to the elderly* // www.vatican.va (05.12.2021).

177 Іван Павло II. *Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням* // Папа Іван Павло II на тему створіння та екології. Івано-Франківськ 2006, 37.

культуру споживання»¹⁷⁸, адже надмірна прив'язаність до матеріального веде до духовного спустошення, а споживацьке ставлення до природи становить загрозу для існування людини в майбутньому. Щоб цього уникнути слід розвивати екологічну культуру в людей¹⁷⁹. Доц. В.Т. Андрушко¹⁸⁰ та інші історики-небогослови піднімають це питання, тому що воно важливе для сталого розвитку. Під екологічними зобов'язаннями християнство розуміє відповідальність людини за вчинки, які мають вплив на якісний стан її природного середовища¹⁸¹.

Як вже було описано, папа Іван Павло II більше, ніж його попередники звертав увагу на проблеми пов'язані зі знищенням навколишнього природного середовища. Проте о. Шон Макдонах¹⁸² у одному з інтерв'ю зазначив, що хоч у своєму вченні Іван Павло II звертав увагу на довкілля, все ж тоді не було ані повного розуміння шкоди, яка завдається природі, ані розуміння терміновості вирішення даної справи¹⁸³.

У посланні з нагоди Всесвітнього дня миру в січні 1990 року Іван Павло II зазначив, що науково-технічний прогрес приніс багато користі людству та показав, що цим проявляється участь людини «у творчій діяльності Бога в світі»¹⁸⁴. Далі у цьому посланні папа перерахував протилежні наслідки прогресу, які принесли, подекуди, незворотну шкоду. У цьому контексті понтифік закликав все суспільство – окремих людей, державу та міжнародні організації – взяти відповідальність за ці наслідки¹⁸⁵. Тут можна побачити, що єпископ Риму Іван

---

178 Кучерявий В. *Екологічні проблеми і енцикліка «Сотий рік»* // Церква і соціальні проблеми: енцикліка «Сотий рік» Міжнародна наукова конференція. Львів 1993, 93.

179 Див. Кучерявий В. *Екологічні проблеми і енцикліка «Сотий рік»*, 97.

180 Канд. істор. наук НЛТУ України, м. Львів

181 Див. Андрушко В. *Богослов'я людини та природи – фундаментальна засада екологічної культури і відповідальності за світ Божого створіння* [PDF] // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету, 383.

182 Див. Seán McDonagh – ірландський священик, екобогослов, який понад 30 років звертає увагу моральні проблеми забруднення навколишнього середовища.

183 Див. Schneider N. *The Church and the World: A Prehistory of «Laudato Si»* // www.americamagazine.org (05.12.2021).

184 Іван Павло II. *Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням* // Папа Іван Павло II на тему створіння та екології. Івано-Франківськ 2006, 37.

185 Див. Іван Павло II. *Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням*, 37.

Павло II розділяє індивідуальний та суспільний виміри відповідальності. Отож, у наступних двох підрозділах мова йтиме про індивідуальний та суспільний виміри подолання екологічного гріха.

У цьому підрозділі хочу зосередитися на індивідуальному вимірі подолання екологічного гріха, яким є екологічне навернення. що було запропоновано Іваном Павлом II. Це поняття було запропоновано Іваном Павлом II і є новим у соціальному вченні Церкви.

За словами понтифіка Івана Павла II: «Нинішня трагічна ситуація, яка, здається, відмовилася від деяких фундаментальних моральних цінностей, значною мірою пов'язана з втратою почуття гріха»¹⁸⁶. Папа наголошує на важливості визнання гріха, яке, своєю чергою, веде до навернення. У енцикліці *Sollicitudo Rei Socialis* Івана Павло II пише, що навернення полягає у «зміні поведінки, ментальності чи способу існування»¹⁸⁷. Папа продовжує, що це навернення кличе за собою зміну у відношенні до Бога, до гріха та його наслідків, що відповідно змінює поведінку людини до конкретного ближнього зокрема і спільноти загалом. І варто розуміти, що навернення можливе лише у співдії з Господом¹⁸⁸.

У енцикліці *Redemptoris missio* понтифік зазначив, що навернення – це особисте рішення прийняти «спасенне панування» Христа та стати Його учнем¹⁸⁹. Крім того, звіщати навернення може лише той хто сам навертається щодня¹⁹⁰. В іншій енцикліці *Veritatis Splendor* Іван Павло II підкреслює, що Ісус Христос є тим, хто кличе до навернення¹⁹¹. Тобто, це відбувається не з ініціативи людини, а від Бога, який кличе до навернення, а людина мала б відповісти на цей

---

186 John Paul II. *General Audience. Wednesday 25 August 1999* // www.vatican.va (05.12.2021)

187 Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* // *Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання 1891-2015*. Львів 2020, 38.

188 Див. там само, 38.

189 Див. Іван Павло II. Енцикліка *Redemptoris missio* // www.vatican.va, 46.

190 Див. Іван Павло II. *Redemptoris missio* // www.vatican.va, 47.

191 Див. John Paul II. *Veritatis Splendor* // www.vatican.va (05.12.2021).

поклик. Ще іншими словами папа пише, що навернення відбувається в момент зустрічі людини з Христом¹⁹².

Отже, щоб говорити про *екологічне навернення*, слід спочатку проаналізувати, що говорить папа Івана Павло II про явища, які сигналізують про потребу такого навернення. Понтифік писав про те, що екологічна криза, яка проявляється назовні такими явищами як: спустошення лісів та полів, забруднення водойм та повітря тощо, є наслідком «часом неправильного використання земних благ»¹⁹³. Папа продовжує, що це відбувається через невиконання людиною Божої місії по догляду за землею¹⁹⁴. Знову ж таки в енцикліці *Centesimus annus* Іван Павло II вказує, що людина засліплена своїми бажаннями та пристрастями «споживає безмірно і хаотично земні ресурси», внаслідок чого руйнування навколишнього середовища є помилкою «антропологічного характеру»¹⁹⁵. Тобто вся відповідальність за екологічні проблеми належить людині. Це означає, що ситуацію може виправити лише зміна людської поведінки – її екологічне навернення. Тут доцільно пригадати вчення Пія XI, який подібно зазначив, що будь-якій зміні має передувати «оновлення духу»¹⁹⁶.

Можна стверджувати, що екологічне навернення має вести до відновлення чутливості до Бога, що в свою чергу повертає чутливість до людини, тобто повагу до людського життя та гідності особи¹⁹⁷. Власне, тут Іван Павло II звертає увагу та вводить нову категорію в екологічний словник – *екологія людини*, яка стала центральною в екологічному вченні понтифіка. Саме поняття *екологія людини* було вжите папою у енцикліці *Centesimus annus* для того, щоб наголосити

---

192 Див. John Paul II. *Redemptor hominis* // www.vatican.va (05.12.2021).

193 John Paul II. *Ecclesia in Europa* // www.vatican.va (05.12.2021).

194 Див. John Paul II. *Ecclesia in Europa*.

195 Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020, 37.

196 Іван Павло II. Енцикліка *Quadragesimo anno* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020, 42.

197 Див. Іван Павло II. Енцикліка *Evangelium Vitae* [PDF] // pro-life.vinnica.ua (05.12.2021).

на важливості дотримання моральних умов, які є необхідними для гідного життя людини. Папа уточнює, що поряд з екологією довкілля, яка дбає про належні умови існування тварин, рослин, суспільство повинно дбати про екологію людини, тобто поважати «природний та моральний порядок, закладений у ній»¹⁹⁸.

Папа Іван Павло II описує наслідки, які спричинило відвернення суспільства від турботи за добру *екологію людини*. Понтифік стверджує, що саме людина своїми непродуманими вчинками робить багато зла як для навколишнього середовища, так і для себе. Ще у своїй першій енцикліці *Redemptor hominis* Святіший Отець зазначив, що людство починає бачити загрозу від своїх виробів, але, тим не менше, використовує ресурси для своїх економічних та військових цілей неузгоджено із «загальним планом прогресу», який є гідним людини¹⁹⁹. Тобто діяльність людини, її праця, яка покликана продовжувати справу Божу – вести все створіння до Нього, стає протилежною до цього задуму і замість користі приносить шкоду всьому світові²⁰⁰.

Сам термін *екологічне навернення* Іван Павло II вжив під час Загальної аудієнції в січні 2001 р. папа, рефлексуючи над покликанням людини бути пастирем створіння, описує наслідки невірності людини цьому покликанню. Ці наслідки, за словами понтифіка, ведуть до погіршення не лише *фізичної екології* (навколишнього середовища), а й *екології людини*. Власне *екологічне навернення*, в першу чергу, має стосуватися *екології людини*, «що робить існування істот більш гідним, захищаючи фундаментальне благо життя в усіх його проявах і готуючи для майбутніх поколінь довкілля, яке буде більш відповідним до плану Творця»²⁰¹.

---

198 Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus*, 38.

199 Див. John Paul II. *Redemptor hominis* // www.vatican.va (05.12.2021).

200 Див. John Paul II. *Laborem exercens* // www.vatican.va (05.12.2021).

201 John Paul II. *God made man the steward of creation*. General Audience. Wednesday 17 January 2001 // www.vatican.va (05.12.2021).

На мою думку, папа Івана Павло II, ще задовго до вживання поняття *екологічне навернення*, у енцикліці *Sollicitudo Rei Socialis* назвав три прояви цього навернення:

- уважність до природи кожної форми буття та її зв'язок з іншими елементами світу;
- розуміння того, що деякі земні ресурси є вичерпними, тому надуживання ними, може принести шкоду майбутнім поколінням;
- усвідомленість того, що наслідки індустріалізації спричиняють до забруднення навколишнього середовища, яке погіршує наше здоров'я²⁰².

Вищезазначені прояви *екологічного навернення* стосуються більшою мірою навколишнього середовища, але обов'язково мають впливати зі внутрішньо переміненої людини.

Отже, можемо тут побачити заклик Івана Павла II до того, що кожен із нас має прагнути досягнути на своєму індивідуальному рівні, а саме: бути уважним до природи, розуміти особливості природних ресурсів та усвідомлювати наслідки забруднення для того, щоб почати щось змінювати заради майбутніх поколінь.

3.3. Суспільний вимір подолання екологічного гріха у працях Івана Павла II

У попередньому підрозділі я зазначив, що згідно з вченням Івана Павла II індивідуальний вимір подолання екологічного гріха полягає у здійсненні екологічного навернення, тобто в переосмисленні людини ставлення до себе, до Бога та до навколишнього середовища. Цей підрозділ має на меті представити думку св. Івана Павла II щодо суспільного виміру подолання екологічного гріха.

---

202 Див. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020, 34.

У контексті правильного розвитку світу понтифік зазначив, що кожен має зайняти своє місце у забезпеченні розвитку та миру, а також збереженні природи та навколишнього середовища²⁰³. Ця відповідальність кожного завдяки солідарності та любові до бідних має проявлятися через їх «сімейне й особисте життя, через спосіб використання благ, через громадська життя, через свою участь в економічних і політичних рішеннях та особисте залучення у національні і міжнародні починання»²⁰⁴.

Папа Івана Павло II у енцикліці *Centesimus annus* пише, Бог надав людині гідність, завдяки якій вона може стати понад суспільні порядки і шукати істину та правду. Але перебування в певній соціальній структурі впливає на її виховання і погляди. Соціальні структури можуть полегшувати або ускладнювати вибір в сторону добра. Прийняти рішення на користь зла можуть сформувати гріховні структури, в яких вкрай важко вповні реалізувати Божий план. «Зруйнувати такі структури і замінити їх правдивішими формами співжиття — завдання, яке вимагає мужності і терпіння»²⁰⁵.

Суспільний вимір подолання екологічного гріха буде розглянутий на наступних рівнях: сім'я, Церква, держава, міжнародні організації.

Суспільний вимір починається з сім'ї, оскільки за словами папи Івана Павла II: «Сім'я – первинна клітина суспільства»²⁰⁶. Іван Павло II у посланні до сімей *Familiaris consortio* зазначає, що сім'я «є першою спільнотою, покликаною проголошувати Євангелію людській особі впродовж її зростання та за допомогою поступового виховання і катехизації довести її до повної людської та християнської зрілості»²⁰⁷. У *Листі* ж до сімей понтифік пише, що сім'я – це перша і найважливіша дорога для людини²⁰⁸. Відповідно до цього покликання

---

203 Див. Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis*, 47.

204 Там само.

205 Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 38.

206 John Paul II. *Letter to families* // www.vatican.va (06.12.2021).

207 John Paul II. *Apostolic exhortation Familiaris consortio* // www.vatican.va (06.12.2021).

208 Див. John Paul II. *Letter to families* // www.vatican.va (06.12.2021).

християнські сім'ї мають поступово усвідомлювати принципи, які стосуються ставлення до інших осіб та навколишнього середовища. Це – принцип *екології людини*, про який описано в попередньому підрозділі. Також сім'ї повинні усвідомлювати загальне покликання людини до господарювання на Землі згідно з волею Божою.

Понтифік Іван Павло II також зазначив, що гріх заважає сім'ям вповні реалізувати себе. Для подолання гріха «необхідне навернення духа і серця», яке має «благотворчий і оновлюючий вплив також і на суспільні структури»²⁰⁹. Крім того, папа вказує, що кожний є відповідальний як за свій особистий, так і за сімейний стиль життя. Цей стиль життя має провадитися з увагою до використання благ, до прийнятих економічних та політичних рішень згідно вимог пошанування гідності людини²¹⁰. У посланні до сімей *Familiaris consortio* св. Іван Павло II вказує, що сім'я є тим середовищем, яке залучає людину до більшої сім'ї – Церкви²¹¹. Саме про церковний рівень подолання екологічного гріха напишу далі.

У посланні до сімей *Familiaris consortio* св. Іван Павло II вказує, що Церква повинна сприяти тому, щоб сім'ї усвідомлювали всі виклики сучасності та несли свою місію у відповідності до цих викликів²¹². Церква має навчати сім'ї, що вони «покликані жити згідно з Божим планом щодо них»²¹³, а також укріплювати сім'ї у служінні істині та гідності людини²¹⁴. Отже, можна провести чітку аналогію між екологією людини щодо пошанування людської гідності Івана Павла II та його скеруванням до Церков, які власне мають утверджувати сім'ї (та й не тільки сім'ї) до служіння цій гідності. Крім того, Іван Павло II пише, що Церква повинна формувати в мирян християнські цінності та виховувати моральне сумління,

---

209 John Paul II. Apostolic exhortation *Familiaris consortio* // www.vatican.va, (06.12.2021), 8.

210 Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* // www.vatican.va, (06.12.2021), 47.

211 John Paul II. Apostolic exhortation *Familiaris consortio*, 15.

212 Див. там само.

213 Там само.

214 Див. там само.

згідно з якими християни зможуть добре реагувати на нові наукові відкриття та розуміти, які з цих відкриттів сприяють пошануванню людської гідності, а які, навпаки, применшують гідність людини²¹⁵.

У посланні до сімей *Familiaris consortio* св. Івана Павло II, як вже зазначено вище, дає вказівку душпастирям піклуватися про християнські сім'ї та провадити їх до повної зрілості. На мою думку, найкращим підсумком вищенаписаного про роль Церкви є слова папи Івана XXIII, написані в енцикліці *Mater et magistra*, і з якими досить ймовірно був знайомий Іван Павло II:

Нехай Наші діти пам'ятають, що коли не дотримуватися засад і директив християнської соціальної доктрини під час здійснення світської діяльності, то можна не лише допуститись невиконання обов'язку і завдати шкоди своїм братам, а й потрапити під ризик дискредитувати саму цю доктрину, як шляхетну у своїх цілях, але позбавлену змоги давати конкретні орієнтири для діяльності²¹⁶.

У вищеподаній цитаті я розумію те, що Церква, завдяки соціальній доктрині навчає християнських принципів світської діяльності, але не може вмішуватися в цю діяльність.

Папа Іван Павло II вважає, що кожна держава має докладати усіх можливих зусиль, щоб зменшувати негативний вплив на довкілля. При цьому держави мають вступати у міждержавний діалог, оскільки певні екологічні проблеми виходять за межі конкретних держав²¹⁷. Понтифік чітко вказує на дії, котрі кожна держава може зробити на своїй території. Це – контроль щодо впливу новітніх відкриттів на атмосферу та біосферу; впровадження екологічних обмежень у сфері промисловості; вирішення проблеми захоронення токсичних відходів; впровадження екологічних реформ²¹⁸.

Іван Павло II у *Листі до сімей* зазначив, що держава має право і обов'язок втручатися в справи нижчих суспільних рівнів лише тоді, коли останні дійсно не

---

215 Див. John Paul II. Apostolic exhortation *Familiaris consortio*, 8.

216 Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020, 222.

217 Див. Іван Павло II. *Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням* // Папа Іван Павло II на тему створіння та екології. Івано-Франківськ 2006, 39-40.

218 Див. Іван Павло II. *Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням* // Папа Іван Павло II на тему створіння та екології. Івано-Франківськ 2006, 40-41.

можуть самі справитися зі своїми труднощами²¹⁹. Про це говорить суспільний принцип субсидіарності. Крім цього, понтифік згадує про цей принцип в енцикліці *Centesimus annus*, пригадуючи, більш розвинені спільноти в разі потреби і заради спільного блага мають допомагати спільнотам менш розвиненим. Але, якщо такої потреби немає, то більш розвинені спільноти не повинні вмішуватися до справ менш розвинених спільнот²²⁰. Аплікуючи вищеописану інформацію до питань екології, можна ствердити, що держава може і має обов'язок вмішуватися в діяльність підприємств, які порушують екологічні норми виробництва та неналежно поведуться з відходами. Крім того, Іван Павло II вважає, що добре планування міст і уважне ставлення до ландшафту є також частиною екологічного розвитку, і відповідальність за це несуть управлінські структури, серед яких є держава.²²¹

Це настільки вірно, що навіть тоді, коли така ситуація може бути змінена в її структурних та інституційних аспектах силою закону або, як, на жаль, частіше відбувається за допомогою закону сили, зміна насправді виявляється неповною, короткочасною та в кінцевому підсумку марно і неефективно — не кажучи, контрпродуктивно, якщо люди, прямо чи опосередковано відповідальні за цю ситуацію, не навернуться²²².

У посланні з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 1990 року «Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням» папа Івана Павло II зазначає, масштаби екологічних проблем охоплюють всю землю, тому ці проблеми не можуть бути вирішені на національному рівні, а потребують залучення міжнародних організацій²²³.

Вище були описані шляхи подолання екологічного гріха в сім'ях, Церкві, державі та міжнародних організаціях. Крім того, є такий шлях, який об'єднує всі рівні – це слідування принципу солідарності. Папа про це говорить у

---

219 Див. John Paul II. *Letter to families* // www.vatican.va (06.12.2021).

220 Див. Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020, 48.

221 Див. Іван Павло II. *Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням*, 43.

222 John Paul II. *Reconciliatio et paenitentia* // www.vatican.va (06.12.2021).

223 Див. Іван Павло II. *Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням*, 39.

різноманітних випадках. Наприклад, в Посланні до сімей Іван Павло II пише про те, що у випадку проблем пов'язаних з бідністю солідарність має стосуватися як суспільства, особливо влади, так і сімей, «які повинні виявити велике розуміння та готовність допомогти»²²⁴. Папа Іван Павло II визначає, що *солідарність* «не є невиразним співчуттям чи почуттям поверхового жалю до багатьох людей, близьких і далеких, яких спіткало нещастя. Навпаки, це тверде й непохитне рішення присвятити себе спільному благові, іншими словами – благові всіх та кожного, бо ми всі справді є відповідальними за всіх»²²⁵. Понтифік уточнює, що це рішення дає розуміння, що соціальні гріхи виникають через «прагнення прибутку та жадоби влади». А солідарність, підкріплена Божою благодаттю, навпаки, робить людину здатною до відмови від особистих інтересів заради інтересів ближнього та заради спільного блага²²⁶.

Принцип солідарності, як вже зазначалося може використовуватися також на всіх суспільних рівнях. Він виявляється у допомозі багатих бідним (індивідуально, у сім'ях, Церкві), у належному використанні сировини міжнародними організаціями, у міжнаціональній допомозі біднішим націям тощо²²⁷.

Висновки до III розділу

Івана Павло II у своїх працях зазначав, що людині для того, щоб подолати гріх необхідно пізнати правду щодо себе та щодо Божого задуму про все створіння. Свобода людини дана для того, щоб пізнавати цю правду і робити правильні вибори. Папа наголошував, що свобода є не для того, щоб реалізовувати свої власні цілі, а шукати волю Божу.

---

224 John Paul II. Apostolic exhortation *Familiaris consortio* // www.vatican.va (07.12.2021).

225 Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis*, 38.

226 Див. там само, 38.

227 Див. там само, 39.

Віра, на думку Івана Павла II, віра є необхідною для пізнання правди та життя згідно з нею. Віра звільнює розум від гріховних пристрастей та дозволяє йому пізнавати Бога.

Папа Іван Павло II також навчав, що чеснота поміркованості потрібна людям для того, щоб відірватися від своїх гріховних бажань мати земні блага, а зосередитися на Бозі.

Крім того, Іван Павло II, писав, що уважність за поведінкою літніх людей може допомогти навчитися у них жити згідно з цінностями, в тому числі дбати про природу.

Для подолання екологічного гріха на індивідуальному рівні необхідним є екологічне навернення. Звичайне навернення – це зміна мислення та прийняття твердого рішення бути учнем Христовим. А *екологічне навернення* – це зміна свого ставлення до навколишнього середовища, до себе, до ближнього та до Бога. Ця зміна передбачає не лише те, що людина почне дбати за природу, а те, що вона зрозуміє свою гідність та гідність ближнього, що дозволить належно шанувати спільне блага. Також *екологічне навернення* передбачає розуміння *екології людини*, тобто розуміння гідності кожного життя та його захист і збереження для майбутніх поколінь.

Суспільний вимір подолання *екологічного гріха* передбачає його подолання у сім'ях, у Церкві, державі та міжнародних організаціях.

У сім'ях до подолання *екологічного гріха* має вести, насамперед, правильне виховання.

Церква має за завдання опікуватися сім'ями та завдяки соціальній доктрини вказувати на моральні принципи, які допоможуть подолати *екологічний гріх*.

Головним завданням держави у подоланні *екологічного гріха* є встановлення обмежень для промисловості, контроль за дотриманням установлених норм та проведення реформ, які б покращувати поводження з довкіллям.

На міжнародному рівні подолання *екологічного гріха* стосується прийняття рішень для подолання екологічних загроз глобального характеру.

Крім того, я зауважив, що універсальною відповіддю Івана Павла II на різноманітні моральні виклики, в тому числі на подолання екологічного гріха є його заклик до пізнання правди, яка визволяє людину від фальші, від викривленого погляду на Творця, на себе і на ближнього. А іншою загальною відповіддю Святішого Отця на вищезгадані питання є вдосконалення людини, здобуття нею тієї свободи, яка від самого початку закладена у ній самим Господом Богом.

ВИСНОВКИ

Метою нашого дослідження було представлення вчення святого Івана Павла II щодо поняття екологічного гріха та шляхів його подолання.

У першому розділі цієї праці було описано соціальні енцикліки, які були видані в період від понтифікату папи Лева XIII до понтифікату св. папи Івана Павла II. Це дало змогу побачити розвиток соціального вчення Церкви та дати розуміння рівня цього вчення на початок понтифікату Івана Павла II.

Таким чином, *Rerum novarum* – захищає права пригнічених робітників, *Quadragesimo anno* - говорить про соціальну справедливість та заохочує дотримуватися принципу субсидіарності, *Радіозвернення Пія XII* є реакцією Церкви на тогочасну політичну ситуацію, *Mater et magistra* – починає тему взіємопов'язаності у соціальній доктрині Церкви, *Pacem in terris* – представляє перелік прав людини, яких Церква закликає дотримуватися, *Populorum Progressio* – стосується істинного поступу людини, *Octogesima Adveniens* – апелює до відповідальності кожної особи на своєму рівні.

Вдалося дослідити вищевказані документи на наявність прямого або опосередкованого вчення щодо захисту довкілля. У енцикліці *Rerum novarum* вдалося відчитати тему вищості людей над іншими створінням та необхідність кожної людини враховувати, що земні блага призначені для спільного використання. *Quadragesimo anno* – описує вчення про такий економічний лад, який, на мою думку, при подальшому розвитку міг би перетворитися у концепт сталого розвитку. В енцикліці *Mater et magistra* папа Іван XXIII вчить, що надмірними благами потрібно ділитися з бідніми, а не марнувати. Також Іван XXIII зазначив, що підпорядкування природи людиною має нести життя, а не руйнацію. У наступній енцикліці *Pacem in terris* папа Іван XXIII повідомив читачів про те, що науково-технічний прогрес виражає творчу дію людини завдяки тому, що вона створена на образ Божий. Крім того, Іван XXIII вказав яким мав би бути міжнародний підхід до розподілу ресурсів та застеріг щодо наслідків ядерної зброї до навколишнього середовища. Енцикліка папи Павла VI

Populorum Progressio містить вказівки до переходу до кращого рівня життя. До них належать розуміння ощадливості, як того, що сприяє поступу та бажання співпраці з іншими заради спільного блага. У енцикліці *Octogesima Adveniens* папа Павло VI зазначив, що надмірна експлуатація природних ресурсів призводить до забруднення навколишнього середовища й до неспроможності нормально функціонувати у суспільстві. Також понтифік зазначив, що ця проблема стосується всього людства без винятку.

Отже, після аналізу вже зазначених документів, можна зробити наступні висновки:

- починаючи з першої соціальної енцикліки *Rerum novarum*, можна віднайти вчення Церкви, яке аплікується до теми захисту навколишнього середовища;
- Церква, в міру усвідомлення цієї проблеми, все частіше піднімала екологічні питання;
- тема захисту довкілля у енцикліках синтетичного періоду розвитку соціальної доктрини Церкви (згідно з Лоб'є) залишається досі малодослідженою. Це є головною трудностю у дослідженні цього питання.

У другому розділі праці було розглянуто поняття *екологічний гріх* у працях папи Івана Павла II. Було досліджено вклад Івана Павла II у соціальне вчення Церкви. Також я представив вчення св. Івана Павла II про соціальний гріх. Також вдалося дослідити єпископа Риму Івана Павла II у розвиток поняття *екологічний гріх*. Крім того, було описано це поняття згідно з працями Івана Павла II, католицьких богословів та Катехизму Католицької Церкви. Також було коротко представлено біографію та контекст обрання Івана Павла II на Папу Римського. Завдяки цьому можна зробити такі висновки:

- згідно з вченням Івана Павла II основним змістом соціальної доктрини Церкви є «правильне розуміння людської особистості і її унікальної цінності». Тобто розуміння людської гідності та того, як

людина має розпоряджатися своєю свободою є ключовим у соціальному вченні Церкви;

- завдяки Івану Павлу II Церква додала соціальний вимір до вчення про гріх. Іван Павло II окrestив поняття *соціальний гріх* та *структура гріха*, завдяки чому Церква розширила свої знання про гріх та звернула увагу на його соціальний вимір;
- соціальний гріх стосується негативного впливу на суспільне благо, а ним зокрема є навколишнє середовище. Це означає, що руйнування і занедбання навколишнього середовища є екологічним видом соціального гріха;
- про руйнування природи, як соціальний гріх було вперше зазначено у Апостольському лист папи Івана Павла II *Ecclesia in America*. До того ж там йдеться про те, що екологічний гріх вказує на духовну кризу людини, її відмову від виконання Божого плану та егоїзм.

У третьому розділі вдалося дослідити шляхи подолання гріха загалом та екологічного гріха зокрема у працях Івана Павла II.

Можна зробити наступні висновки зі вчення Івана Павла II:

- правильне користування даною людині свободою може дозволити уникнути гріха. Для цього слід розуміти, що людина була створена Богом для того, що вдосконалювати світ та вести його до Творця;
- чеснота поміркованості дозволяє подолати людське пожадання до земних благ;
- віра є незамінним елементом у пізнанні правди про людину. А ключем до виконання Божої волі є співпраця людської свободи з божественною Благодаттю;
- людина втратили чутливість до Бога, разом з тим – до людини, тобто втратила розуміння людської гідності. Для відновлення цієї чутливості необхідне *екологічне навернення*. Воно полягає не лише в

дбайливому ставленню до природи, а, найперше, -- в дбайливому ставленні до себе та до ближнього, що випливає з твердого рішення слідувати за Христом;

- крім того, *екологічне навернення* проявляється в уважності до природи, усвідомленні вичерпності природних ресурсів та розумінні наслідків надмірної індустріальної діяльності.
- суспільний вимір подолання екологічного гріха стосується кожної суспільної одиниці сім'я, Церква, держава, міжнародні організації;
- на сімейному рівні має відбуватися належне виховання до істинного розуміння свободи та покликання людини, про що вказано вище. Згідно з цим розумінням потрібно вести відповідний стиль життя;
- на церковному рівні мають проводитися відповідні навчання, завдяки яким особи мали б зрозуміти, яким є Божий план відносно них. Одним із таких способів навчання є соціальна доктрина Церкви, яка скеровує вірних до добрих моральних принципів стосунку зі світом;
- на державному рівні слід контролювати вплив новітніх відкриттів на атмосферу та біосферу; впроваджувати екологічних обмежень у сфері промисловості; вирішувати проблеми захоронення токсичних відходів; впроваджувати екологічні реформи;
- на міжнародному рівні організації повинні разом вирішувати глобальні екологічні проблеми;
- дотримання принципу солідарності є універсальним шляхом подолання екологічного гріха у всіх вимірах, індивідуальному та суспільному. Принципом солідарності означає прийняття твердого рішення дбати за спільне благо і не забувати про свою моральну відповідальність, адже вчинки на кожному рівні впливають на весь світ загалом.

Шукаючи відповідь у Івана Павла II на питання "Як подолати гріх?", я побачив, що в основному всі "поради" Папи зводяться до духовного аспекту життя людини. З філософської точки зору, все зводиться до таких трансцендентних понять, як: віра, свобода, чесноти, благодать тощо. З цього, напрошується висновок, що для подолання гріха недостатньо просто якихось певно визначених дій, для цього немає наперед визначених механізмів. Навпаки, для цього потрібна повна співпраця людської свободи з Божественною благодаттю, яка проявляється у людині тоді, коли вона всеціло повірить та визнає, що не сама людська істота, а Христос Відкупитель здатний звільнити її від гріха, тим самим відкрити їй дорогу до Царства Небесного.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані документи:

1. Лев XIII. *Rerum novarum* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання (1891-2015) Львів 2020.
2. Пій XI. Енцикліка *Quadragesimo anno* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.
3. Радіозвернення *Його Святости Папи Пія XII у 50-ту річницю енцикліки Rerum novarum* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.
4. Іван XXIII. Енцикліка *Mater et magistra* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.
5. Іван XXIII. Енцикліка *Pacem in terris* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.
6. Павло VI. Енцикліка *Populorum Progressio* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.
7. Павло VI. Апостольське послання *Octogesima Adveniens* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.
8. Іван Павло II. Енцикліка *Laborem exercens* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.
9. Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.
10. Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.
11. Франциск. Енцикліка *Laudato Si* // Соціальні документи Церкви: енцикліки, радіозвернення, апостольське послання(1891-2015) Львів 2020.

12. Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008.
13. Папа Франциск. Енцикліка *Laudato Si* [PDF]. Київ 2019.

Періодичні видання:

1. Альошина О. *Соціальна доктрина Католицької Церкви // Наукові записки / Серія «Історичне релігієзнавство», Випуск 8 Острогоз 2013.*

Література:

1. Benestad B. *Church, state and society: an introduction to Catholic social doctrine*. The Catholic University of America Press 2012.
2. Bernstein C.- Marco Politi M. *His Holiness*. New York 1996.
3. Dorr D. *Option for the Poor: A Hundred Years of Vatican Social Teaching*. New York 1983.
4. Magdalena Piziorska *Miec czy byc // Musicie od siebie wymagac*. Stalowa Wola 2007.
5. Massaro T. *Living justice: Catholic social teaching in action*. Plymouth 2012.
6. O'Brien D. - Shannon T. *Catholic social thought: the documentary heritage*. Maryknoll 2010.
7. O'Brien D. *The Hidden Pope*. New York 1998.
8. Андрушко В. *Богослов'я людини та природи – фундаментальна засада екологічної культури і відповідальності за світ Божого створіння [PDF] // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету*.
9. Бадджо А. *Християнське соціальне вчення: ідентичність та методологія // Соціальна доктрина церкви: збірник статей*. Львів 1998/
10. Войтила К. *Любовь и ответственность*. Москва 1993.
11. Іван Павло II. *Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням // Папа Іван Павло II на тему створіння та екології*. Івано-Франківськ 2006.

12. Лобье П. *Три града: Социальное учение христианства* / Санкт-Петербург 2001
13. Максимчук В. *Понтифікат Івана Павла II: Основні вектори та визначальні риси* [PDF] // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії 26 (2015).
14. Мирфи Нэнси – Эллис Джордж. *О нравственно природе вселенной: Богословие, космология и этика*. Москва 2004.
15. Папський совет по делам семьи. *Лексикон. Дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики*. Москва 2009.
16. Пасічний Роман. *Соціальна доктрина Католицької Церкви та етапи її становлення* [PDF]. Львів 2009.
17. Савчук О. *Вплив соціальної доктрини церкви на формування державної економічної політики* [PDF] // Економічні науки. Серія: Економічна теорія та економічна історія 11 (2014).

Збірники:

1. Войтила К., *Участь чи відчуження* / перкл. з пол. Підлісний Ю. // Федорика Д. (ред.). *Досвід людської особи. Нариси з філософської антропології*. Львів 2000.
2. Іван Павло II, *Ваше свободное решение* // *Мисли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992.
3. Іван Павло II, *Выступление на встрече с деятелями культуры в Пражском Граде* // *Мисли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992.
4. Іван Павло II, *Необходимость умеренности* // *Мисли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992.
5. Іван Павло II, *Уметь подчиняться истине* // *Мисли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992.
6. Іван Павло II. *Жизнь каждого человека священна* // *Мисли о земном*. Іван Павло II. Москва 1992.

7. Кучерявий В. *Екологічні проблеми і енцикліка «Сотий рік» // Церква і соціальні проблеми: енцикліка «Сотий рік» Міжнародна наукова конференція Львів 1993.*
8. Стефанов С. *Соціальне вчення католицької Церкви після II Ватиканського собору [PDF] // Молодий вчений 2 (2017).*

Інтернет-джерела:

1. «*Pro Ecclesia et Pontifice*» // history.catholic.sg (20.02.2021).
2. John Paul II, *Humans Are Created in the Image of God*. 9 квітня 1986 // *Interdisciplinary Documentation on Religion and Science*
<https://inters.org/John-Paul-II-Catechesis-Image-God> (04.12.2021)
3. John Paul II, *The Presence of Evil and Suffering in the World*. 4 червня 1986 // <https://inters.org/John-Paul-II-Catechesis-Evil-Suffering> (04.12.2021).
4. John Paul II. Apostolic exhortation *Familiaris consortio* // www.vatican.va (06.12.2021)
5. John Paul II. *Ecclesia in America // The Holy See* www.vatican.va (25.09.2021).
6. John Paul II. *Ecclesia in Europa* // www.vatican.va (05.12.2021).
7. John Paul II. *Fides et ratio* // www.vatican.va (04.12.2021).
8. John Paul II. *Gaudium et spes* // www.vatican.va (04.12.2021).
9. John Paul II. *God made man the steward of creation*. General Audience. Wednesday 17 January 2001 // www.vatican.va (05.12.2021).
10. John Paul II. *Letter to families* // www.vatican.va (06.12.2021).
11. John Paul II. *Redemptor hominis // The Holy See* www.vatican.va (19.09.2021).
12. John Paul II. *Redemptoris missio* // www.vatican.va (04.12.2021).
13. John Paul II. *Veritatis Splendor* // www.vatican.va (04.12.2021).
14. John Paul II. *General Audience*. 25 August 1999 // [The Holy see www.vatican.va](http://www.vatican.va) (25.09.2021).
15. *Letter of his holiness Pope John Paul II to the elderly* // www.vatican.va (05.12.2021).

16. Pope John Paul II. *Reconciliation and Penance // The Holy See* www.vatican.va (26.09.2021).
17. Saint John Paul II // *Saint John Paul II National Shrine* www.jp2shrine.org (02.08.2021).
18. Schneider N. *The Church and the World: A Prehistory of 'Laudato Si'* // www.americamagazine.org (05.12.2021).
19. *Social Thought, Catholic* // encyclopedia.com www.encyclopedia.com (02.02.2021).
20. *Szczegóły Naціонально-політична діяльність Чину* // www.bazylianie.pl (12.02.2021).
21. W. Blakemore. St. John Paul II // *Britannica* www.britannica.com (02.08.2021).
22. Гречко І. *Енцикліка «Рерум новарум» і відгуки в Галичині* // patriyarkhat.org.ua (10.02.21).
23. Іван Павло II. *Енцикліка Evangelium Vitae* [PDF] // pro-life.vinnica.ua (05.12.2021).
24. *Іван XXIII та Іван Павло II це – папи миру* // oranta.org (16.02.21).
25. Івана Павла II. *Veritatis Splendor* // *Тернопільсько-Зборівська Архiepархія* tze.org.ua (02.08.2021).
26. Поп. John Paul II. *Dives in misericordia* // www.vatican.va (04.12.2021).
27. *Ректор УКУ: «Слово Папи Лева XIII в «Rerum Novarum», написане 125 років тому, є сильним і сьогодні»* // ucu.edu.ua (10.02.21).
28. Хеффнер Йозеф, *Християнское социальное учение* // *Библиотека Гумер* https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/bogoslov/Hoff_HrSoc/01.php (03.12.2021)